

# Евангелие от Тома

## Словата на Исус

Превод от коптски на английски Марвин Майър. Превод на български Елика Рафи.  
"Който разкрие тълкуването на тези слова, не ще вкуси смърт".

### ВЪВЕДЕНИЕ

Евангелието от Тома е древен сборник със слова на Исус, записани, според преданието, от Иуда Тома Близнака. За разлика от други раннохристиянски евангелия, които най-често съставляват повествования, тълкуващи Живота на Исус от Назарет и кулминират в описания на неговата смърт, Евангелието от Тома се съсредоточава собствено върху притчите на Исус. Както претендира текстът, притчите, правилно разбрани, носят спасение и Живот: „Не ще вкуси смърт оня, който тълкуването на тези слова разкрие.“ (притча 1).

Коптският текст на Евангелието от Тома се появява на бял свят с откриване ръкописите от Наг Хамади; сред тях Евангелието от Тома е вторият трактат, или документ, от Кодекс II. Според Мухамад Али от рода ал Саман, разказал своята история на Джеймс М. Робинсън, това забележително откритие се е случило през декември 1945.

Тогава (според разказа на Мухамад) египетски фелах, сред които и самият Мухамад Али, пътуват с камили по Джабал ал Тариф - скалист склон край бреговете на Нил в Горен Египет, недалеч от днешния град Наг Хамади. Търсят сабак - естествена тор, която се събира в местността; спъват камилите си в подножието на Джабал ал Тариф и започват да копаят около голям речен камък в сипея под скалата. За голяма своя изненада, откриват делва, чийто отвор е запечатан със засмолена купа. Мухамад Али, след известно колебание, отваря делвата. Явно се е страхувал, че в нея може да има джин, или дух, който, пуснат на свобода, ще го преследва и ще върши пакости. Но си спомня и легендите за скритите в местността съкровища, така че слабостта му към златото надделява над страха от джинове. Мухамад развива делвата със своя мотика и, както сам той казва, от нея изпада и изчезва във въздуха златисто вещество.

Ако „демитологизираме“ неговия разказ, можем да предположим, че онова, което Мухамад е видял, не е било нито джин, нито злато, а по-скоро оцветени в златисто листа от папирус, отразили светлината. Защото той открива тринадесетте папирусни „Кодекса“ от библиотеката на Наг Хамади. Сред тях е и Евангелието от Тома.

Преди откриването на този ръкопис, учените познават свидетелства, разпръснати из творбите на църковните отци, препращащи към документ, наричан Евангелие от Тома. Както подозираме, някои от тези свидетелства се отнасят до Евангелие от Тома за детството Исусово - ранен християнски документ с притчи и легенди за чудните подвизи на детето Исус. Според други твърдения, Евангелието от Тома е използвано или дори написано от манихеите, мистици и гностици, последователи на учителя Мани.<sup>1</sup> В своя Катехизис 6.31, Кирил Йерусалимски<sup>2</sup> твърди, че онзи Тома, който написва „Евангелие от Тома“, не е един от учениците на Исус, а напротив, недоброжелателен последовател на Мани. Твърде обширните паралели между Евангелието от Тома в папирусите от Наг Хамади и манихейската литература потвърждават, че има връзка между Евангелието от Наг Хамади и едно евангелие, разпространено сред манихеите.

Други свидетелства у църковните отци по-явно отпращат към елементи в Евангелието от Тома, открито при Наг Хамади. Най-категорични са бележките на Иполит Римски<sup>3</sup>. В своето „Опровержение на всички ереси“, 5.7.20-21, той привежда цитат от Евангелие от Тома, използвано сред гностиците-наасени<sup>4</sup>. Този пасаж е забележително сходен с притча 4 от Евангелие от Тома. При Иполит Римски, откъслекът звучи по следния начин:

(И) не само мистериите на асирийците и фригийците (но и тези на египтяните), казват те, свидетелстват в полза на тяхното учение за благословеното естество, едновременно скрито и изявено, за онова, което е било, което е, и което ще бъде, а то, казва той, е царството небесно сред хората, търсено от хората относно което те обстойно поучават в евангелието, звано „Според Тома“, казвайки: „Който търси ще ме намери в деца от седем години, защото там, скрит до четиринайсетгодишна възраст, аз се изявявам.“ Но тези слова идват не от Христос, а от Хипократ, който казва: „Деце на седем години е половин баща.“ Прочее, като оставят пораждащото естество на всичко в пораждащото семе, и чувайки Хипократ (да казва), че детето на седем години е половин баща, те твърдят, че човек, според Тома, се изявява на четири(найсет) години. Ето такава е тяхното неизразимо и тайнствено учение.

След това, в „Опровержение“, 5.8.32, Иполит цитира и друго становище на наасените, за което не се

<sup>1</sup> Манихейство - учение на персиеца Мани (216-273), съчетаващо гностически, вавилонохалдейски, иудейски, християнски, зороастрийски идеи. При него зороастрийско е учението за борбата между светлината и мрака, доброто и злото. Като етика е повлияно от гностицизма и повелява строго въздържание, особено що се отнася до храната, половия живот, физическия труд. - Бел. пр.

<sup>2</sup> Кирил Йерусалимски (315-386) Християнски светец. Епископ на Йерусалим. Защитник на „апостолското учение“. Известен основно като съставител и тълкувател на Катехизиса. Проповедите му, записани от негови слушатели, повлияват развитието на християнските догматици, тайнства и обредност. - Бел. пр.

<sup>3</sup> Иполит Римски (199-217) Християнски светец. вещ в светската и духовната наука, тълкувател на Св. Писание, защитник на християнството, изобличител на ересите, ревностен блюстител на църковната дисциплина, живял през 3 в. - Бел. пр.

<sup>4</sup> Гностиците от сектата на наасените (2 в.) заимстват името си от „nachash“- на староеврейски змия (наасените я смятат за възплъщение на мъдростта). Изглежда, в основата на тяхното учение лежи схващането за човешката душа като „паднала в материалния свят“, и за нейното спасение чрез възвръщане собствената ѝ (духовна или небесна) идентичност в познанието (гносис) и новото раждане в Христос. - Бел. пр.

казва изрично, че възхожда към Евангелието от Тома, но което напомня част от притча 11 в него: те казват: „Като ядете мъртво и го правите живо. Какво ще сторите, ако ядете живо?“

Освен тези свидетелства у църковните отци, с Евангелие от Тома могат да бъдат свързани също три гръцки папируса, намерени сред купчина смет в Оксирих (днес Бахнаса, Египет), публикувани през 1897 и 1904. Тези три папируса - Папирус Оксирих 1,654 и 655, съдържат притчи на Исус. (Папирус Оксирих 654.1-3 представлява пролог, или начало на текст, почти тъждествен с пролога към Евангелие от Тома, открито при Наг Хамади: „Ето [тайните] притчи, [които] живеят Исус изрече [и Иуда, който] също се нарича Тома, [записа].“ Други притчи от тези три папируса отговарят на притчи 1-7, 24, 26-33, 36-39 и 77 в Евангелие от Тома. Когато публикува „Притчите на Исус от Оксирих“ през 1920, Хю Дж. Ивлин-Уайт допуска, че притчите от папируса от Оксирих може би са заимствани от Евангелието от Тома, Евангелието от египтяните<sup>5</sup>, или Евангелието от евреите<sup>6</sup>. Сега, когато познаваме Евангелието от Тома от Наг Хамади, можем да оценим, колко проникателни са били наблюденията на Ивлин-Уайт: папирусите от Оксирих са гръцки редакции на Евангелието от Тома.

Като сборник с притчи на Исус, Евангелието от Тома е жанрово по-близо до други дребни сборници с притчи, отколкото до новозаветните евангелия. В древния свят, иудейските, гръко-римските и християнските сборници с притчи са широко разпространени. Притчите заемат видно място в юдейската книжнина. Иудейските мъдреци съставят текстове като Притчи Соломонови, Еклесиаст, Премъдрост Соломонова, Премъдрост на Исус, син Сирахов, кокто и трактаата „Пирке Авот“ („Притчи на праотците“)<sup>7</sup>, включен в Мишна. Тези текстове принадлежат към една изключително стара традиция в поучителната литература от Египет и древния Близък Изток, традиция, простряна през второто и третото хилядолетие пр. н.е. и засвидетелствана в сборници като онези на Аменемхет<sup>8</sup>, Аменемоп<sup>9</sup>, Птахотеп<sup>10</sup>, Шурупак<sup>11</sup> и Ахикар<sup>12</sup>. Обичайно иудейският жанр на поучението персонифицира мъдростта като женски образ (на старо-еврейски и гръцки думите за мъдрост - „хохма“ и „софия“, -са в женски род), който идва от Бог и говори чрез притчи, загадки и други мъдри слова.

Гръко-римските риторизи, особено споделящите вкуса на киниците към остроумните и язвителни реплики, прибегват при педагогическите си упражнения до запомнящи се изказвания, наречени *chreiai* (полезни поговорки). *Chreiai* са също и мъдрите сентенции, а определящият белег на *chreiai*, според гръко-римските риторизи, е това, че се приписват на отделни оратори. Тези притчи често отразяват присъщата за киниците духовитост и „парлив стил“. Например: „Когато запитали Марк Порции Катон<sup>13</sup>, защо учи гръцка литература след осемдесетата си година, той отвърнал: „Не че ще умра образован, но поне да не умра необразован.“ Или пък: „Запитана, колко време след интимен контакт с мъж жената е чиста и може да участва в Тесмофория<sup>14</sup>, Теано<sup>15</sup> отвърнала: „Ако е била със своя съпруг - веднага, но ако е била с чужд съпруг - никога.“ *Chreiai* се използват от учените по граматика и красноречие и през Средните векове, но сред средновековните риторизи те сякаш изгубват своя циничен привкус. Те стават безобидни упражнения,

<sup>5</sup> Евангелие от египтяните - Ранен текст, който проповядва енкратизъм -изискване за целомъдрие, дори и в брака. „Саломе запитва: „Колко време следва мъжете да са мъртви? Бог отвърна: „Докато жените носят [деца].“ - Бел. пр.

<sup>6</sup> Евангелие от евреите - различен, но не напълно еретичен вариант на Евангелие от Матей. Йероним Софроний Авбазий (ок. 331 - ок. 420) твърди, че е автор на превода от староеврейски или арамейски на гръцки и латински, но гръцката версия вероятно е по-ранна. Текстът съдържа любопитни детайли, като твърденията на Исус: „моята Майка, Светият Дух, ме хвана за една от плитките ми и ме издигна на планината Тавор“, и посланието към Иаков след възкресението: „Вземи маса и хляб... Братко мой, яж от хляба ми, защото Синът човешки възкръсна сред онези, които спят.“ Предполага се, че евангелието датира от 130 г. и е използвано от евреи в Египет, приели християнството. - Бел. пр.

<sup>7</sup> Виж Сказания за юдейските мъдреци (Пирке Авот) в серия Оракул на ИК „Кибеа“.

<sup>8</sup> Аменемхет - египетски фараон, основател на XII династия. „Напътствията на Аменемхет“ са адресирани до Сесострис (негов син и съуправник). Съдържат съвети към младия фараон по въпросите на управлението. - Бел. пр.

<sup>9</sup> Аменемоп - египетски текст от ок.1290 г. пр. н.е. в жанра на поученията. Описание на нормите в обществото и сборник от практически съвети към младежите от заможните семейства. - Бел. пр.

<sup>10</sup> Максими на Птахотеп (ок. 2400 г. пр. н.е.) а адресирани най-вече към младите мъже от заможните семейства, които скоро ще заемат високи държавни длъжности. Като белег на добродетелност се утвърждават почитта към бащата и висшестоящия, скромността, верността и умението да се запази мълчание, когато е нужно. - Бел. пр.

<sup>11</sup> Шурупак - мястото на Потопа, унищожил човечеството, според шумерската легенда. Оцелява единствено Зиусудра, посветван от мъдър бог да построи кораб. После той повторно създава човек и живите твари, а сам се сдобива с вечен живот. Заусудра отговаря на Утнапиштим в епоса на Гилгамеш и на библейския Ной. - Бел. пр.

<sup>12</sup> „Приказка за Ахикар“ - народна приказка с вавилонски или персийски произход за мъдър и добродетелен мъж, съветник на асирийския цар Сенехариб (704-684 г. пр. н.е.). Бог подлага добродетелта на Ахикар на тежки изпитания, но в крайна сметка, подобно библейския Йов, го овъзмездява. Текстът е по-скоро в стила на мемоарната литература. Повлиява развитието на иудейския жанр на премъдростта от елинистичния период (3 в. пр.н.е. - 3 в. сл.н.е.) - Бел. пр.

<sup>13</sup> Марк Порции Катон Стари (234-149 г. пр.н.е.) - римски държавник и писател. Защишава привилегиите на аристокрацията, древноримския морал и начин на живот. - Бел. пр.

<sup>14</sup> Тесмофория - устройван от жените ежегоден древногръцки празник в чест на Деметра, богиня на плодородието и закрилница на семейството. - Бел. пр.

<sup>15</sup> Теано - според някои извори, дъщеря на Питонакс, родена в Крит. Първо ученичка, а после и съпруга на Питагор. Приписва ѝ се авторството на няколко съчинения - за благочестието, 4 писма върху възпитанието на децата. - Бел. пр.

предназначени да обслужват сериозните задачи на християнската теология и етика.

Най-известният християнски сборник с притчи и поговорки е онова, което Бъртън Мак нарича „изгубено евангелие“ Q (от немското Quelle - „извор“), и навремето е използван, заедно с евангелието на Марк, от Матей и Лука при съставянето на техните евангелия. Както е възстановено по притчите в Матей и Лука, Q много напомня на „евангелие“ с премъдрости, много подобно на Евангелието от Тома като литературен жанр, по своята ориентация към поуката и дори по нещо от своето реално съдържание. Както Евангелието от Тома, - както и chreia - Q - обичайно приписва притчите на конкретна личност, именно, на Исус в тези типични раннохристиянски творби. Все пак, веднъж в Q Мъдростта и сама заговарва, за да оповести, че ще изпрати пророци и апостоли (виж Лука 11:49; в Матей 23:34 словата на Мъдростта са сложени в устата на Исус). Другаде в Q за Исус и Йоан се казва, че са деца на мъдростта (Лука 7:35; в Матей 11:19 отпратката е към делата на Мъдростта). Лука 13:34-35 и Матей 23:37-39 използват яркия образ за кокошката и нейните пиленца, за да припишат на Исус притчи, напомнящи за Мъдростта, а Лука 10:21-22 и Матей 11:25-27, по същия начин, използват типичен за Мъдростта изказ, чрез който Исус обсъжда, как да бъдат познати Отецът и Синът. Притчите в Q илюстрират тясната връзка между Исус и Мъдростта в християнския сборник с премъдрости.

По такъв начин, Евангелието от Тома, съхранявайки приписваните на Исус премъдрости, принадлежи към богатото наследство от сборници с притчи. Текстът от Наг Хамади на Евангелието от Тома е запазен на коптски - късна форма на египетския език, използвана от римския период насетне. Навярно първоначално евангелието е съставено на гръцки, макар че според някои учени ранният вариант е на сирийски или арамейски. Различията между трите гръцки фрагмента от Оксирих и коптския текст бележат, че е имало няколко редакции на Евангелието от Тома и разкриват лекотата, с която тези редакции претърпяват различни модификации.

Сто и четиринайсетте притчи в Евангелието на Тома, както по традиция се номерират, са представени в порядък, изглеждащ да е повече или по-малко случаен. Все пак, по-някога подредбата им се дължи на връзки между отделни думи (напр. в притча 25 така и в притча 26 се използват копските думи за „брат“ и „око“); или на тематични връзки (напр. както в притчи 12-13 се подчертава авторитетът на Иаков Праведния<sup>16</sup> и изключителните достойнства на Тома); на формални сходства (напр. притчи 8-9, 63-65 и 96-98 съдържат поговорки; или пък на възможно опиране върху устен или писмен избор (напр. подредбата на притчи 32-33, 43-45, 65-66 и 92-94 напомня организацията на текста в новозаветните синоптични евангелия).

След като най-ранните гръцки фрагменти от Оксирих са датирани от около 200 сл. Хр., то Евангелието от Тома трябва да е съставено през 2 в., или дори през втората половина на 1 в. сл. Хр. Като вземем предвид особеното място на Тома в сирийската традиция, можем да предположим, че Евангелието от Тома е създадено в Сирия, вероятно в Едеса (днес Урфа), където паметта на Тома е почитана и където, казват, благоговеели дори пред неговите кости.

Днес папирусните текстове на Евангелието от Тома се съхраняват в много музеи и библиотеки из цял свят. Евангелието от Тома на коптски се пази в Коптския музей в старата част на Кайро, Египет, а папирусите Оксирих 1,654 и 655 могат да бъдат намерени, съответно, в Bodleian Library, Оксфорд, в библиотеката на Британския музей в Лондон и в Houghton Library към Харвардския университет.

Като евангелие на мъдростта, Евангелието от Тома огласява едно самотно послание. За разлика от начина, по който е обрисуван в другите евангелия, особено новозаветните, Исус в Евангелието от Тома не върши чудеса на изцеление, не разкрива изпълняването на старозаветните пророчества, не оповестява установяването на апокалиптично царство, което ще разруши световния ред, нито пък умира заради греховете на другите. Вместо това, Исус при Тома черпи прозрение от непресъхващия извор на мъдростта (притча 13), не зачита стойността на пророчеството и неговото изпълнение (притча 52), критикува идеята за края на света, апокалиптичните предсказания (притчи 51, 113) и предлага път към спасението чрез среща със словата на „живия Исус“.

Читателите на Евангелието от Тома се приканват да се приобщят към търсенето на смисъл в живота, тълкувайки често тайнствените и енигматичните „скрити притчи“ на Исус. Притча 2 описва превратностите при такова търсене на прозрение: „Исус каза: „Нека онзи, който търси, не спира, докато не открие. А когато открие, ще се смути. Смути ли се, ще се почуди и ще добие власт над всичко.“ (Папирус Оксирих 654. 8-9 добавя: „[и като властвува] ще [намери покой]). Това ще рече: търсенето на смисъл трябва да се предприема с ангажираност; макар че поетият път може да бъде изпълнен с трудности, хората ще постигнат прозрение и покой единствено ако постанат. Тъй като именно в търсенето и чрез търсенето хората откриват себе си самите и Бога. После, според Евангелието от Тома, те откриват, че Божието царство е не само извън тях, но също в тях, че са „деца на живия Отец“ (притча 3) и са по съществото си едно със Спасителя. Притча 108 изразява този момент на тайнствен език: „Онзи, който пие от устата ми, ще стане като мен; сам аз ще стана този човек и стритото ще му се открие.“

Скритата мъдрост на Исус приема в Евангелието от Тома различни форми. Някои от притчите на Исус при Тома разкриват чисто практическа мъдрост за живота в света, позната и от други текстове със сентенции в юдейските писания и други източници. Притча 21, например, препоръчва бдителност срещу крадците. Притча 25 настоява за любов към спътниците ни в живота. Притча 26 съветва искреното самоизучаване да предхожда критичността и възискателността към другите, а притча 31 признава, че близостта

<sup>16</sup> Иаков Праведния - виж коментара към притча 12. - Бел. пр.

поражда презрение. Други притчи при Тома подсказват по-провокативна и по-радикална мъдрост, която разрушава условностите на благоприличието общество. В „Прочит на Q -Тома“, Стивън Патерсън уместно я нарича „мъдрост на контра-културата“ (стр. 94). Така, в притча 55 Исус заявява, че истинското ученичество изисква отказ от баща, майка, братя и сестри. Притча 42, в която Исус казва: „Бъдете странници“, сякаш се противопоставя срещу установения, удобен начин на живот заради едно необвързано съществуване, може би като онова на скитания, бездомен учител. В притча 14, Исус иронизира религиозното благочестие (пост, молитва, милостиня). Завършекът на притча 64 изключва търговците и предприемачите от Божието царство; притча 78 осмива охолния живот на властниците. В притча 95 Исус съветва лихварите да дават пари безвъзмездно, а в притча 110 насърчава богатите и почитаните да се „отрекат от света“. Една поговорка от притча 98 пък дори сравнява Божието царство с делото на убиец!

Други притчи в Евангелието от Тома разкриват по-езотеричен интерес към превъзможване на света и отъждествяване с Божеството. Понякога учените преценяват такива притчи като представителни за едно гностическо гледище и окачествяват Евангелието от Тома, в неговата настояща форма, като гностичен документ. (Древните гностици са религиозни хора, които търсят истинското познание [gnosis на гръцки] в широко многообразие от традиции. Те разглеждат достигането на знанието като ключ към спасението, което поставя ударението върху мистичното пробуждане на аз-а, вътрешния бог. Много от гностиците са дуалисти, доколкото противопоставят горния божествен свят на светлина и долния паднал, сътворен свят на тъмата.)<sup>17</sup>. Сред тези мистични и гностизиращи сентенции у Тома е притча 50, в която Исус разказва, че когато неговите последователи беседват с „тях“ (вероятно силите на света), те трябва да твърдят, че техният произход е в божествената светлина, че са синове на светлината и че „движението и побоят“ свидетелствуват за пребиваването на Божеството. Някои черти на тези притчи (отклици на силите, произход в светлината, движение и покой) са типични за гностически пасажии от други документи, например, Тайната книга („Апокрифон“) на Йоан.<sup>18</sup> Все пак, дребният гностицизъм остава изплъзващо се и във висша степен синтетично явление; продължават също така научните спорове, как да се определя гностицизмът и как да се идентифицират отделните гностически общности. Затова, трудно е да наречем „Евангелие от Тома“ гностическо без допълнителни уговорки и добре би било да проявим предпазливост при класифициране на текста. Макар че „Евангелие от Тома“ като цяло притежава отличителните черти на сборниците с „мъдри слова“ и значително се отличава от повествователните евангелия в Новия Завет, отделни притчи при Тома нерядко успоредяват изказвания на Исус в синоптичните евангелия (и Q). Често подобни успоредици са твърде близки. Така например, в притча 54 Исус произнася познатия благослов: „Блажени вие бедните, защото ваше е царството небесно.“ Това може да се сравни с притчата от Q, която откриваме също в Евангелията на Матей и Лука. В Матей 5:3 четем: „Блажени бедните духом, защото тяхно е царството

<sup>17</sup> Освен Евангелие от Тома, чийто превод предлагаме тук, „Апокриф“ на Йоан, написан вероятно през втори век, и „Пистис София“ от четвърти век (за тях виж коментарите по-долу) са сред онези гностичии текстове, които описват Исус като пратеник долу, на земята, съобщаващ „спасителното познание“, което да помогне на човешката душа, изгнана тук, да тръгне по своя път към дома. Исус напомня на слушателите си техния божествен произход и им разкрива, че душата може да бъде освободена от изгнаничеството в материалния свят единствено чрез прозрение или гносис. Защото да бъдеш в изгнание означава да не си свободен, да не знаеш своя произход и същността на душата. Поставено в дуалистичната рамка: дух - материя, светлина - тъмнина, добро - зло, изгнанието се превръща в символ на лишеноста. Макар и да принадлежи към духовното царство на светлината, душата, уловена в капана на материалния свят, тъмнината, става зависима от „спасителното познание“. Познанието, при което противоположността между познаващо и познаване изчезва, а индивидът добива усещане за изначално единение с Вселената, е ключът, нужен за спасението. Както подсказва и самото име, гностиците „знаят“. Тук знанието се противопоставя на вярата. Но веднъж постигнал знанието, гностикът може да живее единствено като „чужденец“ в този живот. Животът в света се описва като слизване в тъма и плен, живот в изгнание, от който, както твърдят също последователите на мандеизма (виж коментара към притча 23), единственият „ден на бягство“ е смъртта. Като метафора, изгнаничеството приема повече лични, отколкото общностни измерения и изразява копнежа по дома на самотния гностик, възнегодувал срещу Космоса. Гностикът се вълнува от спасението на вътрешния (духовен) човек и от своята избраност. След своя иудейски (монотеистичен) първи период, чийто представител е Симон Маг, гностицизмът се разпространява в елинистическия свят. Повлияни от платонизма, Василид и Валентин изграждат философско-теологична система, свързваща божествената откъснатост с идеята за еманациите, най-низшата от които сътворява света на материята. - Бел. пр.

<sup>18</sup> „Тайна книга на Йоан“ и „Апокриф на Йоан“ са два различни апокрифни текста, писани от името на апостол Йоан. „Апокриф на Йоан“ е гностически текст от 2 в., чието съдържание отдавна е частично известно от краткото изложение в „Против ересите“ 1:29 на Иринея Лионски (Римски църковен отец, роден в Мала Азия, умрял ок. 200 г. като епископ на Лион и Виена. Неговото съчинение „Против ересите“ се бори срещу гностицизма и формулира принципите на католическото вероучение). Този апокриф започва с описание на видение, а впоследствие е предадено и самото учение, първо в обширна беседа, после и във вида на диалог, в който Йоан задава въпроси към Исус. „Тайна книга на Йоан“ понякога (както тук) е представяна като късна версия на „Апокриф на Йоан“. Но приликата между двата текста се изчерпва само с общността на темите. „Тайна книга на Йоан“ носи заглавието *Interrogatio Johanus et apostolic et evangelistae in cena secreta regni coelorum de ordinatione mundi istius et de principe et de Adam*, т.е. „Питане на апостол и евангелист Йоан по време на Тайната вечеря за реда на царството небесно и за реда на този свят, а също за началото и за Адам“; тя е пренесена от България в Северна Италия от Назарий, епископ на катарите ок. 1190 г. - Бел. пр.

небесно", а Лука 6:20 гласи: „блажени вие, бедни духом, защото ваше е царството Божие." Притча 54 в Евангелие от Тома очевидно е много сходна с всяка от двете версии на благослова от Новия завет, като при притчата у Тома напълно липсва спиритуализацията на благослова при Матей. Такива успоредици правят ясно, че следва да има пряко или косвено отношение между „Евангелие от Тома", (Q и синоптичните евангелия, но сред учените липсва съгласие за естеството на това отношение. Предлагат се три основни обяснения. Някои учени предполагат, че „Евангелие от Тома" се опира върху синоптичните евангелия и е вторичен сборник с притчи, извлечени от Новия Завет. Други учени твърдят, че „Евангелието от Тома" е независимо от новозаветните синоптични евангелия, но пък е свързано с устни или писмени традиции, сходни с онези, върху които са изградени самите синоптични евангелия (сравни Q). Трети пък приемат, че процесът на съставяне Евангелието от Тома навярно е по-сложен, отколкото допускат първите две предположения. Както пише Рон Камерън в своята статия върху „Евангелие от Тома" в The Anchor Bible Dictionary „Един интертекстуален модел може да се окаже много полезен, понеже дава възможност да се схващат текстовете като във висока степен съзнателни авторски композиции, адаптирани и заимствани от различни срещи с разни групи и от постоянна ангажираност с текстове, които съставляват културната тъкан на онова време."

Във всеки случай, би могло да се допусне, че „Евангелие от Тома" не е в основата си зависимо от новозаветните евангелия, а съхранява притчи, които на места изглеждат по-изначални от новозаветните успоредици. Илюстрация на това схващане може да бъде притча 9 в Евангелие от Тома:

Иисус каза: „Вижте, сеячът излезе, загреба шепя (семена) и (ги) хвърли. Някои паднаха на пътя, дойдоха птици и ги изкълваха. Други паднаха върху камък, не хванаха корен и не дадоха класове със зърно. Трети паднаха върху тръни, тръните ги затиснаха и червеите ги изядоха. Ала други паднаха върху добра земя и дадоха добро зърно: родиха шейсет мери за мера, и сто и двайсет мери за мера."

Тази притча за сеяча е запазена и в трите синоптични евангелия: Матей 13:3-9, Марк 4:2-9, Лука 8:4-8. Притчите се следват в новозаветните евангелия от алегорично тълкуване (виж Матей 13:18-23, Марк 4:13-20, Лука 8:11-15), което прилага елементи от притчата към живота на Църквата. Сред учените широко се признава, че тези алегорични тълкувания са създадени от ранната Църква като опит на християните да свържат детайлите от една притча за земеделието в селска Палестина с чертите на църковния живот през втората половина от първото столетие.

Липсата на алегорични тълкувания във връзка с тази и други притчи в „Евангелие от Тома" потвърждава по-късното прибавяне на такива елементи. В случая с притчата за сеяча, Евангелието от Тома я представя в по-изначална форма, отколкото кое да било новозаветно евангелие. Нещо повече: притчата при Тома запазва един момент, който не откриваме сред версиите на Новия Завет и който навярно съставлява по-ранен разказвачески детайл: сеячът „загребва шепя (семена)".

Ценността на Евангелието от Тома като ранен извор за Иисусовата традиция се подчертава също от присъствието в него на Иисусови изказвания, които не са включени в Новия Завет, нерядко и напълно неизвестни преди откриването на това евангелие. Притча 97, сказанието за делвата с брашното, разкрива крехкостта и неуловимостта на Божието царство:

Иисус каза: „Царството на [Отца] е като жената, която носила [делва], пълна с брашно. Докато вървяла по дългия път, дъното на делвата се счупило и брашното се разпиляло зад нея [по] пътя. Тя не разбрала за това, не забелязала бедата. Когато стигнала дома си, сложила делвата на земята и открила, че е празна."

Притча 98, вече споменатото сказание за убиеца, използва въздействащи картини на насилие от Палестина през първи век, за да извести необходимостта от готовност и решимост пред Божието царство:

Иисус каза: „Царството на Отца е като човека, който искал да убие силен човек. Докато бил у дома си, той извадил своя меч и го забил в стената, за да види, дали ръката му е крепка. Тогава убил силния."

При своите неотдавнашни събирания, семинарът „Иисус", научна група, основана от Робърт Фънк за изследване на Иисусовата традиция, прие, че и двете тези досега неизвестни притчи заслужават сериозно внимание като сказания, които могат да възхождат, във форма като тази, към историческата личност на Иисус.

Какво, тогава, допринасят притчите в Евангелието от Тома за нашето познание относно Иисус от Назарет? За да отговорим на този въпрос, първо ще отбележим, че през XX век господстващата парадигма в разбирането за историческия Иисус е онази на Иисус като апокалиптична или есхатологична фигура, която провъзгласява скорошното предстоящото настъпване на Божието царство. Алберт Швайцер, в книгата си „Търсене на историческия Иисус", ярко изобразява това есхатологично средоточие в живота на Иисус:

Тишина цари навсякъде. Задава се Кръстителят и се провиква: „Покайте се, защото приближава Царството небесно." Скоро след това идва Иисус и, със съзнанието, че е бъдещият Син Човешки, хваща кормилото на света, за да го задвижи напред онази последна революция, която ще доведе до свършека на историята. Но кормилото остава неподвижно, и той се мятя върху него. Тогава то се завърта и го премазва. Вместо да пробуди есхатологичните условия, той ги разрушава. Колелото продължава да се върти и обезобразеното тяло на единствения безмерно велик Човек, който е бил достатъчно силен, за да се мисли за духовния властелин на човечеството и да подчини историята на своята цел, все още остава да виси върху него неподвижно. Такава е неговата победа и такава е неговото царство.

Макар че много учени изказват несъгласие с аспектите от този портрет, Швайцеровото поставяне ударението върху есхатологичното измерение в Иисусовото служение властвува над съвременните изследвания върху историческия Иисус.

Днес, благодарение на сериозните изследвания върху Евангелието от Тома и Q, възниква нова

парадигма в тълкуването на Исус. Тя подсказва, че особено в Исусовите „мъдри слова“ можем да съзрем нещо от историческия Исус. Според този начин на разбиране, Исус може би изобщо не е бил апокалиптична фигура. В Евангелието от Тома и в първата версия на Q, Исус не използва апокалиптични картини, за да извести идването на Божието царство, а по-скоро заявява, че царството вече е настояща реалност. Притча 113 ясно изразява тази позиция:

Учениците му казаха: „Кога ще дойде царството?“ „То няма да дойде тогава, когато го чакат. Не ще кажат: „Виж, то е тук“, или „Виж, то е там“. По-скоро, царството на Отца се е разпростряло над земята, но хората не го виждат.“

На донякъде сходен език, притча 3 заявява, че „царството е вътре във вас и извън вас.“ Според тази парадигма, Исус броди (или преминава; срав. Притча 42) като учител, който не носи апокалиптично послание, из градовете и селата на Галилея. Като странства от място на място, той произнася притчи и „мъдри слова“, - за да накара онези край него да видят нова и привлекателна картина на живота.

В тези отношения личността на Исус, така разбирана, може да започне да наподобява онази на странстващ киник. Бъртън Мак, в книгата си „Мит за невинността“, го казва сбито и ясно: „Мъдростта на Исус възплащава горчивия призив за прозрение и стремежа да бъдеш различен, който характеризира киническия подход към живота.“ Джон Доминик Кросън, в „Историческият Исус“ разгръща по-нататък тази основна оценка за Исус:

„Значи, историческият Исус е бил киник от селска Иудея. Родното му село е било достатъчно близо до един гръко-римски град като Сепфор, така щото една киническа нагласа и познание за кинизма не са нито необясними, нито неправдоподобни. Но неговото дело се разгръща сред стопанствата и селата от Долна Галилея. Негова стратегия, имплицитно за него самия и експлицитно за неговите последователи, е съчетанието от *безвъзмездно изцеление и общи трапези* - религиозен и икономически егалитаризъм, който отрича еднакво и едновременно йерархичните и патронатните норми - както на юдейската религия, така също на римската власт... Чудо и притча, изцеление и обща трапеза са замислени да подтикнат хората към непосреден физически и духовен контакт с Бога, а също към непосреден физически и духовен контакт един с друг. Исус, с други думи, известява неразрушимото Божие Царство.“

Киниците идват от философската традиция на Сократ като социални критици и популярни философи, които водят прост живот и използват язвителни, духовити сентенции, за да накарат хората да се запитат относно смисъла на своя собствен живот. Влиянието на киниците и други елинистически мислители в Галилея през първи век е очевидно; самата иудейска традиция на „мъдри слова“ носи отпечатък на елинистическата философска проблематика. Макар че общо взето риториката на царството в иудаизма изобразява господството на Бог или на политически фигури, „царството Божие“ никога всъщност не се среща в иудейските писания, въпреки че се появява в Премъдрост Соломонова 10:10. Думата „царство“ се използва и извън иудаизма, от древния автор Епиктет<sup>19</sup> за описване живота на киника. Оттук, агентът на Исус, иудейския учител, върху царството би могъл да бъде уместен сред общност, която иудейските и киническите интереси съвпадат, а неговата мъдрост, която е предадена чрез Евангелие от Тома, с настойчивия призив за търсенето на прозрение, би могла да бъде близка до мъдростта на киниците.

Целта на настоящата книга е да представи един нов превод на Евангелието от Тома и критически установен коптски текст. Коптският текст се основава върху предишни текстологични трудове и върху мое собствено изследване на документа, направено с ултравиолетова светлина, в Коптския музей през лятото на 1988. Тази нова редакция на коптския текст коригира неточностите и пропускаите от по-ранните издания, като при това свежда до минимум текстовите поправки. За разлика от други редактори, особено внимавах да не въвеждам цитатната формула - напр. „Исус каза“, - там, където самият текст не съдържа такава. В настоящата книга използвам следните знаци:

[ ] Средните скоби означават лакуна или пропуск в текста.

< > Тези ъглови скоби бележат корекция на преписвачески пропуск или грешка.

{ } Големите скоби обозначават излишни букви, вероятно добавени от преписвача.

( ) Малките скоби означават материал, който не присъства в текста, но е добавен от преводача заради яснотата на превода.

Точките под коптските букви отбелязват визуално несигурни знаци, а отделните точки обозначават следи от мастило, които не могат да бъдат разчетени. Точки, поставени в средни скоби в коптския текст, бележат приблизителния брой на буквите, липсващи в текста. В превода, три точки бележат дума или думи, които не могат да бъдат възстановени със сигурност.

Номерата на страниците от ръкописа са дадени с цифри в коптския текст. (Текстът се простира от страница 32, ред 10, до страница 51, ред 28 от ръкописа.) Късите вертикални черти обозначават редовете в ръкописа. Всеки пети ред е обозначен чрез изписана в горния край цифра.

При тази редакция на коптския текст, представям, с оглед на простотата, само текста, без апострофите (разграничителите между отделните думи или глави), използвани от коптския преписвач.

Исках да предложа колкото се може по-точен и по-изящен превод на Евангелието от Тома, но не съм

<sup>19</sup> Епитет (ок. 50-138) Аревногръцки философ, стоик, освободен роб от Рим; основал философска школа в Никопол. Първото нещо във философията е да се научиш да различаваш подвластното на човека от онова, което не му е подвластно. Не самите неща, а нашите представи за тях ни правят щастливи или нещастни. - Бел. пр.

се опитвал да предлагам превод, който подминава трудностите и неяснотите в коптския текст. Често използвам в превода обобщаващ език, който позволява различни тълкувания: Общият дух на документа го препоръчва, а характерът на коптския език, който употребява мъжки род, за да изрази неопределеното или неутралното (при коптския липсва среден род), допуска такива преводачески решения. Но не съм използвал обобщаващ език в случаите, когато това би могло да компрометира точността на превода. Също така, допуснах в текста на превода да останат известни отклонения от граматическия род, като отразяващи особено съдържанието на текста и естеството на коптския език.

Както коптският текст, така и преводът са съпроводени с редица бележки. Те засягат значими проблеми и въпроси в документа, а също предлагат алтернативни прочити и преводи на отделни пасажи. Тези бележки посочват и най-важните успоредности към притчите в Евангелието от Тома. Когато успоредни пасажи не са лесно достъпни в иудейските писания или в Новия Завет, обикновено предлагам техни английски преводи. Особено внимание обръщам върху важните различни тълкувания в успоредните папируси от Оксирих. Кратка библиография посочва заглавията, към които съм се обръщал за справки, а също книги и статии за понататъшно запознаване с проблемите.

Особено съм доволен, че Харолд Блум се съгласи да даде своя принос с онова, което сам нарича „гностическа проповед, изградена върху текста на Евангелието от Тома“. Неговият коментар предлага тълкуване на Тома, в духа на гностицизма, като текст, който може би продължава да говори на хората, въввлечени в съвременен търсене на познание и прозрение. Напълно съм съгласен с Блум, че „тайните слова“ на Исус могат да бъдат разбирани гностически. Но дали самият текст би следвало да бъде оценен като гностически, е съвсем друг въпрос, въпрос, свързан с научните проблеми на определянето и класификацията. Често в съгласие, а понякога и в разрез с моето тълкуване, Блум поддържа, че „този Исус търси лицето, което е имал преди сътворението на света“. Искам само да подчертая неговия финален призив: „Ако и вие търсите същото, то Евангелие от Тома ви призовава.“

## Евангелие на Тома

### ПРОЛОГ

Ето тайните слова, които Живият Исус изрече, а Иуда Тома Близнакът записа.

1 И той каза: „Който разкрие тълкуването на тези слова, не ще вкуси смърт.“

2 Исус каза: „Нека онзи, който търси, не спира, докато не открие. А когато открие, ще се смути. Смути ли се, ще се почуди и ще добие власт над всичко.“

3 Исус рече: „Ако вашите наставници ви кажат: „Вижте, царството е на небето“, над вас ще са птиците небесни. Ако ви кажат: „То е в морето“, над вас ще са рибите. Но царството е вътре във вас и извън вас.“

„Когато сами познаете себе си, ще бъдете познати, и ще узнаете, че сте чеда на живия Отец. Но ако не се познаете, в нищета ще пребивавате и сами нищета ще бъдете.“

4 Исус каза: „Старият по дни не ще се колебае да запита младенеца на седем дни за мястото на живота и ще живее. Защото мнозина първи последни ще бъдат и едно ще станат.“

5 Исус каза: „Познай онова, каквото е пред теб и скритото за теб ще ти се открие. Защото няма нищо скрито, което да се не открие.“

6 Неговите ученици го запитаха: „Искаш ли да постим? Как да се молим? Да даваме ли милостиня? Каква храна да ядем?“

Исус каза: „Не лъжете и не вършете онова, което мразите, защото всичко е открито пред небето. Защото няма нищо скрито, което да се не открие, и нищо потулено, което да остане неразкрито.“

7 Исус каза: Лъвът, когато човекът го изяжда, е щастлив, защото този лъв става човек. Но злочест е човекът, когато лъвът изяжда, защото човекът лъв става.“

8 И той каза: „Човеците са като мъдрия рибар, който хвърлил своята мрежа в морето и я изтеглил, пълна с дребни риби. Сред тях, мъдрия рибар открил великолепа голяма риба. Той хвърлил всички дребни риби в морето и без колебание избрал едрата риба. Уши който има, нека чуе.“

9 Исус каза: „Вижте, сеячът излезе, загреба шепи (семена) и (ги) хвърли. Някои паднаха на пътя, дойдоха птици и ги изкълваха. Други пък паднаха върху камък, не се вкорениха в почвата и не дадоха класове със зърно. Трети паднаха върху тръни, тръните ги притиснаха и червеите ги изядоха. Ала други попаднаха върху добра земя и дадоха добро зърно: родиха шейсет мери за мера, и сто и двайсет мери за мера.“

10 Исус каза: „Аз хвърлих огън върху света и вижте, пазя го, докато лумне.“

11 Исус каза: „Това небе ще премине, и онова над него също ще премине. Мъртвите не са живи, а живите не ще умрат.“

През дните, когато ядете мъртво, вие го правите живо. Когато пък сте в светлината, какво ще сторите?

„В деня, когато сте били едно, две сте станали. Когато обаче станете две, какво ще сторите?“

12 Учениците казаха на Исус: „Знаем, че ще ни оставиш. Кой тогава ще ни бъде водач?“

Исус им отвърна: „Където и да сте, ще отидете при Иаков Праведния, заради когото бяха сътворени небето и земята.“

13 Исус каза на своите ученици: „Сравнете ме с нещо и кажете ми, кого наподобявам.“

Симон Петър му каза: „Ти си като справедлив пратеник.“

Матей му каза: „Ти приличаш на мъдър философ.“

Тома му каза: „Учителю, устата ми е неспособна да каже, кого уподобяваш.“

Иисус каза: „Аз не съм ваш учител. Понеже сте пили сте се опианили от кипящия извор, за който се грижех.“

И той го взе (Тома - бел. ред.), и се оттегли, и каза му три притчи.

Щом Тома се върна при другарите си, те го запитаха: „Какво ти каза Иисус?“

Тома им отвърна: „Ако ви разкажа една от притчите, която той ми каза, ще вземете камъни и ще ме смажете, а от камъните ще изригне огън и ще ви погълне.“

14 Иисус им каза: „Ако постите, ще си навлечете грях, ако се молите, ще бъдете осъдени, ако давате милостиня, духа си ще увредите.“

Като отидете в друга земя и тръгнете из селата, то, ако ви приемат хората, яжте онова, каквото ви гостят и лекувайте там болните. Защото не онова, що влиза в устата, осквернява човека; онова, що излиза из вашата уста, то ви осквернява.“

15 Иисус каза: „Видите ли оногова, който не е от жена роден, паднете по лице и му се поклонете. Той е вашият Отец.“

16 Иисус каза: „Людете навярно мислят, че съм дошъл на света мир да донеса. Те не знаят, че вражда съм дошъл върху земята да хвърля: огън, меч, война. Защото ще бъдат в дома петима: трима срещу двама и двама срещу трима, баща срещу син и син срещу баща, и сами ще устояват.“

17 Иисус каза: „Ще ви дам каквото око не е виждало, каквото ухо не е чувало, каквото ръка не е докосвала, каквото в човешкото сърце не е поклъвало.“

18 Учениците запитаха Иисус: „Кажки, какъв ще бъде нашият край.“

Иисус каза: „Нима сте открили началото, та търсите края? Тъй като там, където е началото, там ще бъде и краят. Честит е онзи, който стои пред началото: той ще узнае края и смърт не ще вкуси.“

19 Иисус каза: „Честит е онзи, който е бил, преди да бъде.“

Ако станете мои следовници и се вслушате в притчите ми, тези камъни ще ви служат.

Защото има в рая пет дървета, отредени за вас; те са неизменни, лете или зиме, и листата им не опадват. Който ги познае, смърт не ще вкуси.“

20 Учениците запитаха Иисус: „Кажки ни, на какво да оприличим царството небесно?“

Той им каза: „То е като синапено зърно. <То> е най-малкото от всички семена, но попадне ли върху обработена почва, ражда голямо растение и става заслон за птици небесни.“

21 Мария запита Иисус: „Като какви са твоите ученици?“ Той каза: „Те са като малки деца, живеещи в чужда нива. Когато стопаните на нивата дойдат, ще кажат: „Върнете ни нивата.“ Те си събличат дрехите пред тях, за да им ги върнат обратно, и им връщат нивата. Затова казвам: ако стопанинът на къщата знае, че идва крадец, ще бди, преди крадецът да дойде, и не ще позволи той да проникне в дома на имота му и да отнеме неговата собственост. Що се отнася до вас пък, бъдете бдителни срещу света. Въроржете се с голяма сила, иначе грабителите ще стигнат до вас и бедата, която очаквате, ще ви сполети. Нека сред вас има някой, който разбира.“

Когато плодът узрее, такъв човек идва бързо със сърп в ръка и го прибира. Уши, който има, нека чуе.“

22 Иисус видя няколко пеленачета, които сучеха. И каза на учениците си: „Тези младенци са като онези, които ще блязат в царството.“

А те го запитаха: „Значи ще трябва да влезем в царството като младенци?“

Той им отвърна: „Когато направите двете едно, когато сторите вътрешното външно, а външното вътрешно, и горното долно, когато направите мъжа и жената едно, така че мъжът да не бъде мъж, нито жената - жена, когато направите очи наместо око, ръка наместо ръката, крак наместо крак, образ наместо образ, тогава ще влезете [в царството].“

23 Иисус каза: „Аз ще ви избира, един от хиляда и двамина от десет хиляди, и те ще устояват като един.“

24 А учениците му казаха: „Покажи ни онова място, в което ти си, защото ние трябва да го търсим.“

Той им отвърна: „Уши който има, нека чуе. Има светлина в човека от светлина и тя свети над целия свят. Ако не свети, тогава е тъма.“

25 Иисус каза: „Обичай брата си като своята душа, пази го като зеницата на твоето око.“

26 Иисус каза: „Виждаш пращинката в окоето на брата си, а гредата в твоето око не виждаш. Когато извадиш гредата от твоето око, ясно ще видиш, как от окоето на брата си пращинката да извадиш.“

27 Ако не страните от света, не ще намерите царството. Ако не спазвате съботата като събота, не ще видите Отца.“

28 Иисус каза: „Аз се изправих наред света и им се явих в плът. Намерих ги всички пияни, но никого от тях не открих жаден. Душата ми повече за децата човечески, защото са слепи в сърцата си и не виждат, защото празни идват на света и празни искат да си отидат. Но сега те са пияни. Когато оставят виното, ще се покаят.“

29 Иисус каза: „До плътта е сътворена заради духа - това е чудо, но ако духът е сътворен заради плътта, това е чудо на чудесата. Аз обаче се чудя, как такова голямо богатство обитава в такава бедност.“

30 Иисус каза: „Където са три бога, те са божеството. Където са два или един, аз съм с него.“

31 Иисус каза: „Един пророк не е добре приет в своя роден град; един лекар не изцелява онези, които го познават.“



32 Исус каза: „Град, построен върху висок хълм и укрепен, не може да падне, нито пък може да се скрие.“

33 Исус каза: „Онова, което чуете с ушите си, на чужди уши прогласете от своя покрив. Тъй като никой не пали лампа, за да я слага под шиник, нито я слага на скришно място. Слага я върху светилник, та всеки, който дойде и влезе, да види нейната светлина.“

34 Исус каза: „Ако слепец боди слепеца, и двамата ще паднат в яма.“

35 Исус каза: „Не можеш да влезеш в дома на силния и да го превземеш със сила, без да му вържеш ръцете. Едва тогава можеш дома му да ограбиш.“

36 Исус каза: „Не се грижи от сутрин до вечер и от вечер до сутрин, каква дреха ще сложиш.“

37 Учениците му го запитаха: „Кога ще ни се явиш и кога ще те видим?“

Исус каза: „Когато без свян се съблечете, вземете си дрехите и си ги сложите под краката като малки деца и ги стъпчете, тогава [вие] ще видите Сина на живия (Бог - бел. ред.) и не ще се побоите.“

38 Исус каза: „Често искахте да слушате словата, които ви говоря, а нямате друго, от когото да ги чуете. Ще дойдат дни, когато ще ме търсите и няма да ме откривате.“

39 Исус каза: „Фарисеите и книжниците взеха ключовете на познанието и ги скриха. Те не влязоха, нито допуснаха онези, които искат да влязат, да го сторят. Що се отнася до вас, бъдете мъдри като змии и невинни като гълъби.“

40 Исус каза: „Лоза беше засадена далеч от Отца. Понеже е слаба и не израсна, тя ще бъде изкоренена и ще погине.“

41 Исус каза: „Онзи, който има, нему още ще се даде, а от онзи, който няма нищо, ще се отнеме дори и малкото, което има.“

42 Исус каза: „Бъдете странници.“

43 Учениците му го запитаха: „Кой си ти, та ни говориш тези неща?“

„От онова, което ви говоря, не ще узнаете, кой съм. Станали сте като иудеите, защото те обичат дървото, но мразят неговите плодове или обичат плодовете, но мразят дървото.“

44 Исус каза: „Който хули Отца, ще бъде простен, който хули Сина, също ще бъде простен, но онзи, който хули Светия Дух, не ще бъде простен, нито на земята, нито на небето.“

45 Исус каза: „Грозде от тръни не се бере, нито смокини от магарешки бодили, защото те не дават плодове. Добрият принася добро от хранилището; лошият принася зло от поквареното хранилище в своето сърце и изрича зли слова. От изобилието на своето сърце той изнася злото.“

46 Исус каза: „От Адам до Йоан Кръстител никой, роден от жена, не е по-велик от Йоан Кръстител, та да не се отвърнат (от него - бел. ред.) човешките очи. Но аз казах, че който сред вас стане дете, ще познае царството и ще стане по-велик от Йоан.“

47 Исус каза: „Човек не може да язди два коня или да опъва два лъка. Един слуга също не може да служи на двама господари, защото единия ще почете, а другия ще обиди. Онзи, който пие старо вино, не бърза веднага да поиска младо. Младо вино не се налива в стари мехове, за да не ги спуга, а старо вино не се налива в нови мехове, за да не се развали. Стара кръпка не се пришива върху нова дреха, защото не й приляга.“

48 Исус каза: „Ако двама в една къща се помирят и кажат на планината: „Премести се“, тя ще се премести.“

49 Исус каза: „Блажени сте вие, които сте сами и избрани, защото ще намерите царството. Защото от него сте дошли и в него пак ще се върнете.“

50 Исус каза: „Ако ви питат: „Откъде сте дошли?“, отвърнете им: „От светлината, от мястото, където светлината се е самосътворила, установила [се] е и по техен образ се е явила.“ Ако ви питат: „Вие ли сте?“, отвърнете: „Ние сме нейни (на светлината - бел. ред.) синове, и сме избрани от живия Отец.“ Ако ли ви питат: „Какъв е знакът на Отца ви във вас самите?“, то кажете им: „Това е движението и покоят.“

51 Учениците му казаха: „Кога мъртвите ще намерят покой и кога ще дойде новият свят?“

Той им отвърна: „Каквото търсите, е дошло, но вие не го познавате.“

52 Неговите ученици му казаха: „Двайсет и четирима пророка говориха в Израил и всички за теб говориха.“

53 Учениците му го запитаха: „Полезно ли е или не обрязването?“

Той им отвърна: „Ако беше полезно, отците щяха да създават децата в майките вече обрязани. Но истинското обрязване в духа е ценно във всяко отношение.“

54 Исус каза: „Блажени сте вие бедните, защото ваше е царството небесно.“

55 Исус каза: „Който не възненавиди баща и майка, не може да бъде мой следовник, който не възненавиди братя и сестри, и не носи кръста като мен, не ще бъде достоен за мен.“

56 Исус каза: „Който е познал света, открил е труп и за него и който е открил труп, за него светът не е достоен.“

57 Исус каза: „Царството на Отца е като онзи, който имал [добро] зърно. Врагът му дошъл нощем и посял плевели сред доброто зърно. Човекът не ги оставил (работниците - бел. прев.) да изкоренят плевелите, но им казал: „Не, защото може с плевелите да изкорените и житото.“ Защото в деня на жътвата плевелите ще се виждат, ще ги изкоренят и изгорят.“

58 Исус каза: „Честит е онзи, който усърдно се е трудил и е открил живота.“

59 Исус каза: „Гледай живия, докато си жив, защото може да умреш и тогава ще се опиташ да видиш живия, но не ще можеш да го съзреш.“

60 <Той видя> самарянин да носи агне като вървеше към Иудея.  
Той каза на учениците си: „<...> този човек <...> около агнето.“  
Те му отвърнаха: „За да го убие и да го изяде.“  
Той им каза: „Той не ще го изяде, докато е живо, а едва когато го убие и то стане труп.“  
Те казаха: „Иначе не ще може да го направи.“  
Той им каза: „Така и вие, търсете си място за покой, защото можете да се превърнете на трупове и да бъдете изядени.“

61 Исус каза: „Двама ще почиват върху ложе; единият ще умре, а другият ще живее.“  
Саломе каза: „Кой си ти, господине? На ложето ми се възкачи и от масата ми яде, сякаш си (пратеник - бел. ред.) от някого.“  
Исус ѝ отвърна: „Аз съм онзи, който идва от цялото. Бе ми дадено от онова, което е на моя Отец.“  
„Аз съм твой следовник.“  
„Затова казвам: ако човек е <цял>, ще се изпълни със светлина, но ако е раздвоен, ще се изпълни с тъма.“

62 Исус каза: „Аз разкривам моите тайнства пред онези, [които са достойни] за [моите] тайнства. Нека лявата ви ръка да не знае, какво върши дясната.“

63 Исус каза: „Имало богат човек с много пари. Той казал: „Ще вложя парите си така, че да мога да засея, да пожъна, да засадя и да напълня хамбарите си със зърно, та да не ми липсва нищо.“ Това той мислил в сърцето си, но същата нощ умрял. Уши който има, нека чуе.“

64 Исус каза: „Един човек посрещал гости. Когато приготвил обяда, изпратил слугата си да покани гостите.  
Слугата отишъл при първия и му казал: „Моят господар те кани.“  
А той отвърнал: „Търговци ми дължат пари; тази вечер ще дойдат при мен; трябва да отида и да се разпоредя. Моля те, извини ме за обяда.“  
Слугата отишъл при друг и му казал: „Моят господар те покани.“  
Този човек отвърнал на слугата: „Купих къща и ще трябва за един ден да замина. Няма да имам време.“  
Слугата отишъл при друг и му казал: „Моят господар те кани.“  
Този човек отвърнал на слугата: „Мой приятел се жени и аз трябва да уредя гощавката. Не ще мога да дойда. Моля те, извини ме за обяда.“  
Слугата отишъл при друг и също му казал: „Моят господар те кани.“  
А той отвърнал на слугата: „Купих имение и отивам да събера рентата. Не ще мога да дойда. Моля да ме извиниш.“  
Слугата се върнал и казал на своя господар: „Хората, които си поканил на обяд, молят да бъдат извинени.“  
Господарят отвърнал на своя слуга: „Излез на улицата и доведи на обяд, когото намериш. Прекупвачи и търговци не [ще] влязат в дома на моя Отец.“

65 Той каза: „Един [...] човек имал лозе и го дал на лозари да го обработват, а той да събира от тях плодовете. Той изпратил слугата си, да му дадат лозарите плодовете на лозето. Те хванали слугата, набили го, едва не го убили, а той се върнал и разказал на своя господар. Господарят му казал: „Сигурно той не ги познава.“ Той изпратил друг слуга, но лозарите и него набили. „Сигурно сина ми ще зачетат.“ Но понеже лозарите знаели, че това е наследникът на лозето, хванали го и го убили. Уши който има, нека чуе.“

66 Исус каза: „Покажете ми камъка, който зидарите отхвърлиха: това е крайгълният камък.“

67 Исус каза: „Онзи, който знае всичко, но му липсва сам той (не познава себе си - бел. ред.), навсякъде е в нужда.“

68 Исус каза: „Честити сте вие, когато сте мразени и преследвани; и не ще се намери място, където да не сте били преследвани.“

69 Исус каза: „Честити са онези, които са били преследвани в своето сърце: те са онези, които наистина познаха Отца. Честити са гладните, защото стомахът на онзи, който се нуждае, ще бъде напълнен.“

70 Исус каза: „До изявиш онова, което е в теб, онова, което имаш, ще те спаси. Ако го нямаш в себе си, онова, което нямаш, то [ще] те убие.“

71 Исус каза: „Ще разруша [този] дом, и никой не ще може да го съгради [...].“

72 Един [човек] му каза: „Кажи на моите братя да разделят с мен бащиния ми имот.“  
Той му отвърна: „Но човече, кой ме е направил вещ в делбата?“  
Обърна се към своите ученици и им каза: „Аз нищо не разделям, нали?“

73 Исус каза: „Жетвата е голяма, а жетварите са малко. Така че помолете господаря да изпрати работници за жетвата.“

74 Той каза: „Господарю, много са около кладенеца, но в кладенеца няма нищо.“

75 Исус каза: „Мнозина стоят до вратата, но онези, които са сами, ще влязат в брачните чертози.“

76 Исус каза: „Царството на Отца е като търговеца, който имал много стока, но после намерил перла. Този търговец бил благоразумен; продал стоката и купил перлата. Така и вие - търсете неговото

богатство, което е вечно, което пребъдва, което молец не разяжда и което червей не руши."

77 Исус каза: „Аз съм светлината, която е над всичко. Аз съм всичко: от мен всичко е дошло, и към мен всичко се връща. Разцепи дървото - аз съм в дървото. Вдигни камък - и там ще ме намериш."

78 Исус каза: „Защо сте излезли в полето? Да видите тръстика, люляна от вятъра? И да видите човек, облечен в меки дрехи, [като вашите] управници и като вашите власти? Те са облечени в меки дрехи и не могат да разберат истината."

79 Една жена от тълпата му каза: „Честита е утробата, която те е заченала, и честити са гърдите, които са те откърмили."

Той [й] отвърна: „Честити онези, които чуха словото на Отца и вярно го съхраниха. Защото ще дойдат дни, когато ще кажете: „Честита утробата, която не зачена, и честити гърдите, които мляко не дадоха."

80 Исус каза: „Който е познал света, открил е плътта, а който е открил плътта, за него светът не е достоен."

81 Исус каза: „Нека сдобилият се с богатство да управлява, и нека онзи, който има власт, да се откаже [от нея]."

82 Исус каза: „Който е близо до мен, е близо до огъня, а който е далеч от мен, е далеч от царството."

83 Исус каза: „За хората са видими образите, но светлината в тях е скрита в образа на светлината на Отца. Той ще се разкрие, но Неговият образ е скрит от Неговата светлина."

84 Исус каза: „Видиш ли твое подобие, се радваш. Но когато видиш твоите образи, дошли преди теб на света, образи, които нито умират, нито стават видими, колко ще понесеш?!"

85 Исус каза: „Адам дойде от велика сила и голямо богатство, но не бе достоен за вас. Защото, ако да бе достоен, [той] не [би вкусил] смърт."

86 Исус каза: „[Лисиците имат] леговища и птиците имат гнезда, а Синът човечески няма къде да положи глава и да отдъхне."

87 Исус каза: „Колко злочесто е тялото, което зависи от тяло, колко злочеста е душата, която зависи от тези двете."

88 Исус каза: „Вестителите и пророците ще дойдат при вас и ще ви дадат онова, що е ваше. Вие, от своя страна, дайте им, каквото имате, и си кажете: Кога ли ще дойдат и ще си вземат своето?"

89 Исус каза: „Защо миете чашата отвън? Не разбирате ли, че онзи, който е направил вътрешната страна, е направил и външната?"

90 Исус каза: „Елате при мен, защото моето иго е леко и моята власт е смирена, и ще намерите за себе си покой."

91 Те му казаха: „Кажни ни кой си, та да повярваме в теб."

Той им отвърна: „Вие изследвате лицето на небето и земята, но не познахте онзи, който е пред вас и не знаете как да изследвате, този момент."

92 Исус каза: „Търсете и ще намерите. Защото преди аз не ви казвах нещата, за които тогава ме питахте. Сега искам да ви ги кажа, но вие не ги търсите."

93 „Не давай святото на кучета, та да не го хвърлят върху купчината тор. Не хвърляй перли [на] свинете, та да не могат ...ги [...]."

94 Исус [каза]: „Който търси, ще намери, [който почука] ще му се отвори."

95 [Исус каза]: „Ако имате пари, не ги давайте с лихва. По-скоро дайте ги някому, от когото не ще ги вземете обратно."

96 Исус [каза]: „Царството на Отца е като жена. Тя взема малко мая, [слага] я в брашното и прави от него големи пити хляб. Уши който има, нека чуе."

97 Исус каза: „Царството на Отца е като жената, която носила [делва], пълна с брашно. Докато вървяла по [един] път, дръжката на делбата се счупила и брашното се разпиляло зад нея [по] пътя. Тя не разбрала за това, не забелязала бедата. Когато стигнала у дома си, сложила делвата на земята и открила, че е празна."

98 Исус каза: „Царството на Отца е като човека, който искал да убие силен човек. Докато бил у дома си, той извадил своя меч и го забил в стената, за да види, дали ръката му е крепка. Тогава убил силния."

99 Учениците му казаха: „Майка ти и братята ти стоят отвън."

Той им отвърна: „Тези тук, които изпълняват волята на моя Отец, са моите братя и моята майка. Те ще влязат в царството на Отца ми."

100 Те показаха на Исус златна монета и му казаха: Хората на кесаря искат от нас данъци."

Той им отвърна: „Дайте кесарю кесаревото, дайте на Бог Божието, а моето дайте на мен."

101 „Онзи, който не възненавиди [баща] и майка като мен, не може да бъде мой [следовник], и който [не] обикне [баща и] майка като мен, не може да бъде мой [следовник]. Защото моята майка [...], но моята истинска [майка] ми даде живот."

102 Исус каза: „Проклети да са фарисеите, защото те са като куче, което спи в яслите на воловете: нито то само яде, нито [дава] на воловете да ядат."

103 Исус каза: „Блажен е онзи, който знае, къде ще влязат крадците, така че [той] може да стане, да си събере домакинството [имота] и да се въоръжи, още преди те да дойдат."

104 Те казаха на Исус: „Ела, нека днес се молим и постим,"

Исус каза: „Какъв грях съм сторил или какво не съм направил? По-добре, когато женихът напусне

брачните чертози, нека тогава хората постят и се молят."

105 Исус каза: „Който познава Отца и майката, ще го нарекат дете на блудница."

106 Исус каза: „Когато направите от двете едно, ще станете синове човечески, а когато кажете на планината: „Премести се", тя ще се премести."

107 Исус каза: „Царството е като пастира, който имал сто овце. Една от тях, най-голямата, се заблудила. Той оставил деветдесет и деветте и търсил едната, докато я намерил. Когато бедата отминала, казал на овцата: „Обичам те повече от деветдесет и деветте."

108 Исус каза: „Онзи, който пие от устата ми, ще стане като мен; сам аз ще стана този човек и скритото ще му се открие."

109 Исус каза: „Царството е като човека, който имал съкровище, скрито в нивата си, но не знаел за него. И [когато] умрял, оставил го на [сина] си. Синът не знаел (за него). Той продал нивата. Онзи, който купил, нивата, я разорал, [намерил] съкровището и започнал да раздава заеми с лихва, комуто поискал."

110 Исус каза: „Нека намерилият света и сдобилият се с богатство се отрече от света."

111 Исус каза: „Небето и земята ще изчезнат пред вас и онзи, който живее чрез живия не ще види смърт."

Не каза ли Исус: „За онзи, който е намерил себе си, светът не е достоен?"

112 Исус каза: „Горко на плътта, зависима от душата. Горко на душата, зависима от плътта."

113 Учениците му казаха: „Кога ще дойде царството?"

„То не ще дойде, когато го чакат. Не ще кажат: „Виж, то е тук", или „Виж, то е там". Но царството на Отца се е разпростряло над земята и човеците не го виждат."

114 Симон Петър им каза: „Мария ще ни изостави, защото жените не са достойни за живот."

Исус каза: „Виж, аз ще я напътствам, за да я направя мъж, та и тя да стане жив дух, наподобяващ вас, мъжете. Защото всяка жена, която стори от себе си мъж, ще влезе в царството небесно."

Евангелие от Тома

## БЕЛЕЖКИ

ПРОЛОГ „Ето тайните слова, които живият Исус изрече, а Иуда Тома Близнакът записа.“: Уводът, или встъплението към документа, вероятно е ранната версия на заглавието, в края се дава втори, по-късен надслов: „Евангелието от Тома.“ С подобно встъпление се открива и друг документ от находката при Наг Хамади - Книга на Тома<sup>20</sup> 138,1-4: „Тайните слова, които Спасителят изрече пред Иуда Тома, а аз, Матей, на свой ред записах. Вървах и слушах онова, което си говореха."

„тайни слова": или „скрити слова", „неясни слова" (според Bentley Layton, *The Gnostic Scriptures*, p. 380). В „Тайна книга на Иаков"<sup>21</sup> 2, 7-16 от Наг Хамади, Иаков говори за това, как са записвани тези тайни слова: „И ето, дванайсетте ученика седяха заедно, припомняйки си онова, което спасителят бе казал всекиму от тях, явно или тайно, и го подреждаха в книги. [И аз] пишех своето в своята [книга]."

„Живият Исус": вероятно не възкръсналият Христос, както обикновено се разбира, а по-скоро Исус, който живее чрез своите слова.

„Иуда Тома Близнак": буквално: Дидим Юда Тома." Дидим (от гръцки), и Тома (от арамейски или сирийски) означават „близнак". Тук папирус Оксиринх 654.2-3 просто посочва: „[Иуда, който е] също (наричан) Тома." В Новия Завет и в раннохристиянската литература се споменава за Иуда, брата на Исус, и за апостол Тома. Сред християните в Сирия се е говорело, че Иуда Тома е брат-близнак на Исус и като такъв е идеална фигура, действаща като гарант за Исусовите притчи. В Книга на Тома 138,4-10, Исус казва на Иуда Тома: „Брате Тома, докато си на този свят, слушай ме и аз ще ти открия онова, за което в сърцето си мислиш. Щом казват, че си ми брат-близнак и верен мой приятел, изпитай себе си и разбери кой си, как живееш и какъв ще станеш." Също в Деяния на Тома 39<sup>22</sup>, едно магаре се обръща към Иуда Тома, казвайки: „Брате и близнак на Христа, апостол на Всевишния и следовник, посветен в скритото слово Христово, който получава неговите тайни слова..."

1 „той каза": Тук се предполага, че говорещият е Исус, но би могло това да бъде и редакторска бележка на Иуда Тома. „Който разкрие тълкуването на тези слова": Подобна грижа за спасителните възможности, съдържащи се в изучаването и тълкуването на притчи, често се изразява също в иудейски и гръко-римски извори. Сравни Сирах 39:1-3:

Но онзи, който отдава душата си и изучава закона на Всевишния, ще дири мъдростта на всички древни

<sup>20</sup> Книга на Тома - Заглавието е дадено в края на текста. Диалог на възкръсналия Исус с апостол Тома (за познанието и истината), записан от апостол Матей. - Бел. пр.

<sup>21</sup> Тайна книга на Иаков - Това название е предложено въз основа на текста, където се говори, че „тайното учение", открито от Исус пред Иаков и Петър, е записано от Иаков на арамейски. Значителна част от текста съставлява диалог между Исус и апостолите, но казаното от Исус напомня колкото проповед, толкова и откровение. - Бел. пр.

<sup>22</sup> Деяния на Тома - апокрифен текст, вероятно записан на сирийски през 3 в. в Едеса. Версията на гръцки е може би по-близка до първообраза, отколкото версията на сирийски, която изглежда е в основни преработена, за да бъдат отстранени гностическите тенденции. Този апокриф разказва, как апостолите си поделят света чрез жребий. Като на Иуда Тома Близнак се пада Индия. Тома е представен като близнак на Исус, не само по външност, но също така в делата си на спасител. Всички опити да се докаже исторически мисията на Тома в Индия са неуспешни. - Бел. пр.

и ще се занимава с пророчества. Той ще запомня разказите на видни мъже и ще се вдълбочава в тънкостите на притчите; ще изследва скрития смисъл на сказанията и ще се занимава със загадките на притчите... Сравни също Йоан 8:51-52.

**2** „Нека онзи, който търси...“: Версии на тази притча са известни също от Евангелие от евреите (виж коментара към предговора - бел. пр.), и от Книга на Тома:

Онзи, който се почуди, ще властва, а онзи, който властва, ще намери покой. (Евангелие от евреите 4а)

Онзи, който търси, не ще спре, докато не открие. Щом открие, ще се удиви, а щом се удиви, ще властва и като властва, ще намери покой. (Евангелие от евреите 4б)

[Честит е] мъдрият, който [търси истината и] като я открие, навеки се успокоява в нея и не се бои от онези, които искат да смутят мъдрия. (Книга на Тома 140,41-141,2)

Бди и се моли... И като се молиш, ще намериш покой... Защото когато изоставиш болките и страстите на плътта, ще получиш покой от Добрия, и ще властваш с царя, с него ти едно ще бъдеш и той с теб едно ще бъде, отсега насетне и вовеки. (Книга на Тома 145,8-16)

Папирус Оксиринх 654.8-9, като някои от по-горе цитираните пасажи, добавя още едно стъпало към процеса на търсене и откриване: „и [като властваш] ще бъдеш [в покой].“ Сравни, общо взето, и Матей 7:7-8 (Q). [Тук и по-долу обозначението Q бележи, че учените смятат въпросната притча за включена в евангелието с притчи Q, източникът с притчи за синоптичните евангелия от Матей и Лука.]; Лука 11:9-10 (Q); трактатът от Наг Хамади Диалог със спасителя<sup>23</sup>: „И [нека] онзи, който [знае] да търси, да открие, и да ликува.“ Такива стъпала в откриването на мъдростта са познати и от иудейската премъдростна литература. Така, Премъдрост Соломонова 6:12, 17-20 очертава няколко етапа, съдържащи се в търсенето и откриването на мъдростта, заключавайки: „стремежът към мъдрост възвежда до царство.“

**3** „Ако вашите наставници ви кажат...“: Тази притча пародира възвестяването, че царството е горе на небето или в преизподнята. Подобен език се използва в иудейската премъдростна литература за запитване относно мястото на мъдростта (сравни Йов 28:12-14, 20-22; Барух 3:29-32, 35-37; също Сирах, 1:1-3; Втор. 30:11-14; Римл, 10:6-8).

„6 морето“: Папирус Оксиринх 654.13 предлага варианта „под земята“.

„царството е вътре във вас и извън вас“: Сравни Лука 17:20-21; притча 113 в Евангелие от Тома. Подобни изрази са познати и от Псалтира на манихеите, особено 160,20-21: „Виж, царството небесно е вътре в нас, то е и извън нас. Ако вярваме в него, ще живеем в него вовеки!“

„познаете себе си самите“: Прочутият императив: „Познай себе си“ е сред надписите в делфийското оракулско светилище, посветено на Аполон. Обсъжда се в есето на Плутарх<sup>24</sup> „Върху „Епсилон“ в Делфи“ и в диалога на Платон „Алкивиад Големият“. В Книга на Тома 138,7-21, Тома е описан като „човек който познава себе си самия“. В раннохристиянската литература формулата „познахте... бидохте познати“ е засвидетелствана в Гал. 4:8-9; I Кор. 8:1-3; 13:12; Евангелие на истината<sup>25</sup> от Наг Хамади 19,32-33 („Те познаха, и бидоха познати“).

**4** „Старият по дни...“: В литературата от древността могат да бъдат открити множество успоредици на тази притча. Иполит Римски, в „Опровержение на всички ереси“ 5.7.20 твърди, че наасенските гностици използват следния цитат от Евангелието от Тома: „Който търси, ще ме намери в деца от седем години, защото там. скрит до четиринайсетгодишна възраст, аз се изявявам.“ В Псалтир на манихеите 192,2-3 се среща друг успореден прочит: „Малки деца наставляват старци беловласи; шестгодишни напътстват шейсетгодишни.“ А в Детство Иисусово 7:3. Учителят Закхей споделя за младия си ученик Иисус: „За свой срам казвам, приятели, че аз, старецът, бях победен от едно дете.“ Сравни също Матей 11:25-27 (д); Лука 10:21-22 (д).

„младенеца на седем дни“: Тази фраза вероятно се отнася до необрязаното дете (според иудейската традиция, момчето се обрязва на осмия ден след раждането), иначе казано, за детето на съботата от седмицата на Сътворението (сравни Битие 2:2-3).

„Защото мнозина първи ще бъдат последни“: Сравни Матей 20:16 (Q); Лука 13:30 (Q); Матей 19:30; Марк 10:31. Подобно твърдение откриваме в Посланието на св. ап. Варнава 6,13<sup>26</sup>: „Виж, аз направих последния като първия.“

„едно ще станат“: Тази тема (за ставането едно, двете, които стават едно) се среща в притчи 4,22,23,48 и 106, на Евангелие от Тома, а също на много места в литературата от древността. Тя често се свързва с изначалното единение, достигано при сексуалния акт (за иудеите-хетеросексуален; за гърците - хетеро-, и

<sup>23</sup> Диалог със Спасителя - Това название стои в началото и края на трактата. Беседа на Иисус с апостолите и с Мария Магдалина за пътищата на спасението. - Бел. пр.

<sup>24</sup> Плутарх от Херонея (ок. 45-120) Гръцки философ и биограф. Във философските и научните си съчинения, спорейки със стоиците и епикурейците, споделя идеи за мъдър и хармоничен живот. - Бел. пр.

<sup>25</sup> Евангелие на истината (вероятно датиращо от 2 в.); това название е дадено според началните думи в текста. Трактатът няма нищо общо с новозаветните евангелия. Добре запознат с каноничните евангелия и посланията на апостол Павел, желяйки да „разясни същността на евангелията“, авторът пише „размисъл за спасителната дейност на Христос“. - Бел. пр.

<sup>26</sup> Варнава - светец, апостол и спътник на св. Павел. Варнава е прозвище, дадено на Иешуа; превежда се като „син на утехата“. Смята се за автор на няколко текста: Деяния на Варнава, Евангелие от Варнава; неговото авторство на Послание до евреите (приписвано му от Тертулиан), остава обаче по-скоро предположение. - Бел. пр.

хомосексуален), когато двете, свързани изначално ведно, отново стават едно (сравни Битие 2:21-24; Платон, Пирът 192BE). Освен това, такова единство би могло да означава цялостно съществуване отвъд всички разделения в човешкия живот.

5 „Познай онова, каквото е пред теб...“: Почти идентична версия на тази притча е дадена в манихейската Кефалея LXV 163,26-29<sup>27</sup>, също изказана от Исус: „Вникни в онова, което е пред теб, и тогава скритото от теб ще ти се открие.“

„Защото няма нищо скрито...“: Сравни Марк 4:22; Лука 8:17; Матей 10:26 (Q); Лука 12:2 (Q). Тази част от притчата се намира и в Евангелие от Тома, притча 6. Папирус Оксиринх 654,31 добавя: „и няма нищо погребано, което [не ще възкръсне].“ Същото продължение е запазено и като Исусово изказване върху покров от християнско погребение в Оксиринх, датиращо от пето или шесто столетие.

6 „постим... молим... даваме милостиня... храна...“: Това са въпроси и отговори, засягащи иудейското или иудео-християнското съблюдаване правилата на личното благочестие; сравни Матей 6:1-18; Дидахиа<sup>28</sup> 8:1-3. Притча 14 предлага по-пряк отговор на тези специфични въпроси. Тук Исус сякаш игнорира въпросите относно външната изява на благочестие и вместо това насочва вниманието към вътрешната нагласа на индивида.

„не вършете онова, което мразите“: Тази негативна формулировка на златното правило е обща за иудейската и християнската литература.

„небе“: „ре“ на коптски. Папирус Оксиринх 654.38 изписва „истина“ на гръцки „aletheia“, равностойно с коптското „те“).

„Защото няма нищо скрито...“: Виж притча 5 и бележката върху „нищо скрито“.

7 „Щастлив е лъвът...“: Тази притча, напомняща гатанка, остава твърде загадъчна. В древната литература лъвът символизира страстите и зверското. Оттук, притчата би могла да внушава, че макар човекът да изяжда зверовете или да бива изяждан от зверовете, има надежда за човека, - а също и за лъва. В гностическата литература за владетеля на този свят (Ялдабаот в Тайната Книга на Йоан<sup>29</sup>) понякога се казва, че изглежда като лъв. Накрая, тази притча може да се основава върху изказвания у Платон, например неговото сравнение („Държавата“ 588E-589B) на душата със същество от три части: многоглаво чудовище, лъв, човешко същество. Платон препоръчва човешката част на душата (разумът) да подчинява и подхранва лъвската (страстите на сърцето).

„злочест“: или „прокълнат“.

8 „Човеците са като мъдрия рибар...“: притчата за мъдрия рибар. Сравни тази притча с притчата за рибарската мрежа в Матей 13:47-50. Такива успоредици, свързани с риболова, се срещат и при християнски автори, като Климент Александрийски<sup>30</sup>, Макарий Сирийски и Филоксен от Мабуг<sup>31</sup>. В гръцката литература също има подобна притча (Бабрий<sup>32</sup>, притча 4);

Един рибар изтеглил мрежата, която току-що бил хвърлил; случило се тя да е пълна с най-различна риба. Дребната риба паднала надолу и се изплъзнала от мрежата, но едрата останала и била разстлана по дъното на лодката. Начин да си в безопасност и свободен от тревоги е да бъдеш дребен, но рядко ще видиш човек с репутация, който избягва опасността.

„Човеците“: буквално „Човекът.“ Фразата може да се отнася или до хората изобщо, или до всеки отделен човек (сравни детето на човека, т.е. „сина човечески“, или изначалното човешко същество, Адам) като парадигма на рода човешки.

„без Колебание“: или „без усилие“.

„Уши който има, нека чуе. . .“: Тази препоръка да се обърне внимание върху истинското значение и тълкуване често се среща в раннохристиянската литература.

<sup>27</sup> Кефалея (2 в.) Голяма част от този сборник с религиозни напътствия на Мани днес е възстановена във версия на коптски. Текстове, съпоставими със сведенията за манихейското учение при отците на църквата, включително св. Августин, са силно повлияни от идеите на гностицизма. - Бел. пр.

<sup>28</sup> Дидахиа - раннохристиянски документ. Пълното название на гръцки е „Учение на (дванайсетте) апостоли“. Съдържа 16 параграфа, в които се прави преглед на християнското нравствено учение, разглеждат се въпросите за кръщението, Евхаристията, църковния живот и организация. Не е сигурно, къде и кога е бил съставен. Някои учени го датират от 70 г., други обаче - от 3 в. Сирия, Палестина, Египет, Мала Азия са предполагаеми места за неговото написване. - Бел. пр.

<sup>29</sup> Виж коментара в предговора. - Бел. пр.

<sup>30</sup> Климент Александрийски (ок. 150-215) Християнски философ, преподава в Александрия, повлиян от Платон, стоиците и Филон. Навсякъде съзира делото на Божествения логос, дори в езическата философия. Бог може да бъде определен само отрицателно. При него, християнинът-гностик се отличава със стоическа апатия и може, чрез аскеза, да се издигне до Бог, „преобразяващ се в плътта“. - Бел. пр.

<sup>31</sup> Филоксен от Мабуг - Роден в Тагала, Персия. От 485 епископ на Йераполис или Мабуг, близо до Антиохия. Ревностен защитник на монофизитството, чиито следовници, противно на Никейския символ на вярата, твърдят, че Христос има само една природа - божествена. Заточен във Филипополис от император Юстин заради отказа си да приеме постановленията на Халкидонския събор, на който ереста е осъдена. През 522 бива екзекутиран. - Бел. пр.

<sup>32</sup> Валерий Бабрий (вероятно през 2 в.) Автор на най-стария запазен сборник с притчи на гръцки. В по-голямата си част те са версии на приказките за животни, свързвани с името на Езоп. Тези притчи са прости като език и стил, но сатиричният елемент в тях подсказва, че са продукт на градското светско общество. - Бел. пр.

9 „Виж, сеячът излезе. . .“: притчата за сеяча. Сравни Матей 13:3-9; Марк 4:2-9; Лука 8:4-8. При всяко срещане на притчата в Новия Завет, авторът добавя алегорично тълкуване и го влага в устата на Исус. (Матей 13:18-23; Марк. 4:13-20; Лука 8:11-15). Разкази, подобни на тази притча, са познати от иудейската и гръцката литература. Така, Сир. 6:19-20 казва: „Пристъпвай към нея (т.е. към Мъдростта) като орач и сеяч, и очаквай нейните добри плодове. Защото малко време ще се потрудиш за нейното обработване, а скоро ще ядеш от нейните плодове.“ В своите *Institutio oratoria* 5.11.24 Квинтилиан<sup>33</sup> пише: „До например искате да кажете, че разумът трябва да бъде култивиран, ще използвате сравнението със земята, която, ако бъде занемарена, поражда тръни и къпини, но, ако бъде обработена -порожда зърно...“

10 „Хвърлих огън върху света“: Сравни Лука 12:49 (Q). В гностическия паметник „Пистис София“<sup>34</sup>

141 Исус разказва почти същата притча, Исус, наричан Абераменто, заявява: „Заради това ви казвам: „Дойдох да хвърля огън върху земята“, значи, дошъл съм да пречистя с огън греховете на целия свят.“ Виж също Евангелие от Тома притча 16.

11 „Това небе ще премине...“: Притча 11 е съставена от четири загадки за живота в този свят и в отвъдното.

„Това небе... онова над него...“: Двете небеса ще преминат. Както се предполага, третото небе (Божие царство, срав. 2 Кор. 12:2-4) не ще премине. За небесата, които ще преминат, срав. Матей 24:35; Марк 13:31; Лука 21:33; Матей 5:18 (Q); Лука 16:17 (Q).

„През дните, когато ядете мъртвото...“: Сравни св. Иполит Римски, „Опровержение на всички ереси“ 5.8.32: „Те казват: „Като ядете мъртвото и го правите живо. Какво ще сторите, ако ядете живото?“ За яденето на мъртвото и неговото съживяване, виж Евангелие от Тома притча 7 и бележката върху изядения лъв; виж също притча 60.

„В деня, когато сте били едно...“: Виж Евангелие от Тома, притча 4 и бележката за ставането едно.

12 „Където и да сте, ще отидете при Иаков Праведния...“: Тази притча утвърждава водачеството на Иаков Праведния. Иаков Праведния е брат на Исус и председател на църквата в Йерусалим до смъртта си през 62 г. Историите за Иаков, разказани в „Спомени на Хегезип“<sup>35</sup> и запазени в „История на църквата“ от Евсевий<sup>36</sup> 2.23.4-7 говорят за неговата репутация:

Иаков, братът на Учителя, наследи (водачеството на) църквата с апостолите. Той беше наричан Праведния от всички, още от времето на Учителя, та до наши дни, понеже мнозина носеха името Иаков. Този беше свят още в майчината си утроба. Не пиеше вино или силни питиета, нито ядеше месо; бръснар не беше се докосвал до главата му, не се мажеше с масло и не ползваше баня. Той единствен бе допуснат да влиза в светилището, защото вместо вълна носеше лен. Имаше навика да влиза сам в храма и там го намираха, коленичил, да се моли за прошка на човеците, а коленете му се съсусриха като на камила, понеже непрестанно коленичеше в благоговение пред Бога и молеше прошка за хората. Така, поради извънмерната му справедливост, наричаха го Праведния и Овлиас, което на гръцки ще рече опора на човеците и праведността, както пророците отбелязваха за него.

Тайната Книга на Иаков 16, 5-11 го представя като човек, който изпраща като мисионери другите следовници на Исус: „Като не исках да ги оскърбля, пратих всекиго от тях на различно място. Сам аз пък отидох в Йерусалим, молейки се да получа дял с възлюблените, които ще се явят.“

„заради гогото небето и земята бяха сътворени“: Типичен за иудейската литература израз на възхвала.

13 „Уподобете ме...“: Този диалог в Евангелието от Тома е версия на разказ от синоптичните евангелия (Матей 16:13-23; Марк 8:27-33; Лука 9:18-22) за станалото по пътя към Кесария Филипи. В новозаветните разкази (особено при Матей) водещ образ е Петър; в Евангелието от Тома, именно Тома е онзи, който стига до прозрение.

„пратеник“: или „ангел“.

„Аз не съм ваш учител. Понеже сте пили, сте се опиянили...“: или „Аз не съм ваш учител, защото сте пили и сте се опиянили...“ За опиянението от пиенето на жива вода виж Одите на Соломон<sup>37</sup> 11:6-9.

<sup>33</sup> Квинтилиан, Марк Фабий, римски ритор, 30-96 г. За него езикът е същностна характеристика на човека, а ораторът е съвършен човек на духа и делото. Като универсална наука, риториката изисква също способност за собствени съждения, открития и творчество, за всеобхватен синтез на всички възгледи; „като такава, тя не може да бъде завършена, а риторът е изгубен идеал. - Бел. пр.

<sup>34</sup> Пистис София - Късно заглавие, дадено на сборник текстове, отначало онасловени „Книги (Свитъци) на Спасителя“. Те са открити в коптски ръкопис върху пергамент от втората половина на 3-то столетие. В първите три от четирите раздела, съставени вероятно около 250-300, Исус, дванайсет години след своето възкресение, отговаря на въпроси на Мария Магдалина, разказва на нея и учениците си за съдбата, падението и изкуплението на Пистис-София (Вяра-Мъдрост) - същество от света на гностическите еони. Евангелие от Евгност (гностически текст на коптски, открит при Наг Хамати), нарича Пистис-София „съпруга на Спасителя“; изглежда, тя е андрогинно същество. В четвъртия раздел, датиращ вероятно от първата половина на 3-то столетие) Пистис-София не се споменава. - Бел. пр.

<sup>35</sup> Хегезип (през 2 век) - Светец, християнски историк от гръцки произход. Защитник на православията, противопоставил се срещу гностицизма. От неговите творби единствено известни са петте тома спомени - важен извор за организацията и теологичната аргументация на ранната християнска църква. - Бел. пр.

<sup>36</sup> Евсевий (263?- ок. 340) - християнски теолог и историк епископ на Кесария -Бел. пр.

<sup>37</sup> Оди Соломонови. Сборник от 18 псалом, написани отначало на староеврейски, макар че са запазени само в преводи на

„три притчи“: или „три слова“. Тези притчи или слова са неизвестни, но се предполага, че са били въздействащи и провокативни, защото убийството с камъни (споменато от Тома) е иудейското наказание за богохулство. Струва си да се отбележат и следните примери за трите слова или притчи: св. Иполит Римски цитира в своето „Опровержение на всички ереси“ 5.8.4, думите Каулакау, Сауласау, Заесар<sup>38</sup>, заимстваш от староеврейския текст на Исая 28:10, 13; „Пистис София“ 136 споменава Йо Йо Йо<sup>39</sup>, гръцката версия (с трикратното повторение на трите букви) на неизречимото име Божие; „Евангелие от Вартоломей“<sup>40</sup> и „Тайна Книга на Йоан“ съдържат твърдения за отъждествяване с Отеца, майката (или Светия Дух) и Сина. Деяния на Тома 47 и манихейската кефалея I 5,26-34 също споменават трите притчи или слова, макар да не уточняват, какви точно са те.

„от камъните ще изригне огън“: Сравни Евангелие от Вартоломей 2:5: „Блажената Мария му каза: „Защо ме питаш за тези тайнства? Ако започна да ги разгласявам, огън ще изригне из устата ми и ще погълне целия свят.“

**14** „Ако постите...“: Виж въпросите, повдигнати от учениците в притча 6.

„тръгнете из селата“: буквално „вървите из селения“.

„Когато хората ви приемат, яжте... лекувайте...“ Сравни Матей 10:8 (Q); Лука 10:8-9 (Q); I Кор. 10:27

„Защото не онова, което влиза в устата, осквернява човека...“: Сравни Матей 15:11, Марк 7:15.

**15** „оногова, който не е от жена роден“: т.е. някой, който не е човек по рождение.

„Той е вашият Отец“: Псалтир на манихеите 121, 25-33 също заявява тъждеството между Отеца и онзи, който не е човек по рождение:

[Аз] чух, че ти си в своя отец (и) твоят отец е скрит в [теб]. Господарю. [Когато кажа]: „Синът беше [роден]<sup>41</sup> аз [трябва] да открия също, освен него, и Отеца, Господарю. Дали трябва царство да разруша, та да спася утроба на жена? Господарю. Твоята свята утроба е светлината, която те зачена. В дърветата и плодовете е твоето свято тяло. Мой господарю, Исусе. В Новия Завет, срав. Йоан 10:30.

**16** „Людете навярно мислят, че съм дошъл мир на света да донеса...“: Сравни Матей 10:34-36 (Q); Лука 12:49 (Q), 50/51-53 (Q). Виж също Евангелие от Тома притча 10; Матей 10:21-22; Марк 13:12-13; Лука 21:16-19; Мисах 7:6.

„ще устоят“: Темата за устояването или устойчивостта, се среща в Евангелие от Тома в притчи 16,18, 23,28 и 50. Според разказите за прочутия гностик Симон Маг<sup>42</sup>, той нарича себе си „устояващия“. В трактата от Наг Хамади, озаглавен „Три стели на Сит“<sup>43</sup>, този епитет се приписва на божественото и се добавя, че Бог „първ се е изправил“ (119,17-18).

„сами“: или „в усамотение“. Тази дума се среща в притчи 16,49 и 75. Може да означава единствен, уединен или самотен, а също неженен или (по-късно, формално) монах.

**17** „Ще ви дам каквото око не е виждало...“: Тази притча се цитира и в Кор. 2:9 навярно като мъдра сентенция, използвана сред въодушевените коринтяни. Сравни с Исая 64:4.

Притчата често се среща в иудейската и християнската литература, като понякога се казва, че идва от Откровение на Илия или от Тайните (или апокрифите) на Илия<sup>44</sup>. Друг път се твърди, че това е притча на Исус. Неин вариант се среща и при Плутарх, „Как младежът да учи поезия“ 17E: „Нека тези (слова) на Емпедокъл са ви под ръка: „Защото тези неща не могат да бъдат видени или чувани от хората, нито да бъдат от ума разбирани...“

---

гръцки и сирийски. Съдържа химни, поеми, съвети и напътствия, благодарствени песни; много от тях изразяват Вярата във Възкресението и свободната воля, а в две се откриват и месиански очаквания. - Бел. пр.

<sup>38</sup> Каулакау, Сауласау, Заесар - Имена на демони. - Бел. пр.

<sup>39</sup> Йо - име на демон, споменавано от някои гностически секти, засвидетелствано и в текстовете на християнски писатели - критици на гностицизма. - Бел. пр.

<sup>40</sup> Вартоломей - В своята „История на Църквата“ епископ Евсевий Кесарийски разказва, че когато св. Пантений Александрийски посетил Индия през 2 в., намерил Евангелие според Матей на староеврейски, оставено там от Вартоломей. - Бел. пр.

<sup>41</sup> [Роден - употребен е глагол със значение „раждам“, „създавам“ за мъж родител. - Бел. пр.

<sup>42</sup> Симон Маг (вер. 16.) Иудейски хетеродокс, въвел принципното в гностицизма разбиране за злото като плод на разрыв в Божественото естество. Но гностицизмът на Симон запазва своята иудейска монотеистична същност. При неговия вариант на мита за сътворението, първата мисъл (Еннойа) е създадена от съзнанието на Отеца в желанието му сътвори ангелите, които, от своя страна, създават видимия свят. Обаче ангелите, обзети от ревност, затварят в човешкото тяло първата мисъл. Тя е обречена да преминава от тяло в тяло, последното от които е онова на Елена - спътницата на Симон Маг. - Бел. пр.

<sup>43</sup> Три стели на Сит; Названието е дадено в края на текста. Построен във формата на химни в чест на висшите божествени същности, разказът е представен като „откровение на Досифей (началните думи от трактата). - Бел. пр.

<sup>44</sup> Откровение на пророк Илия - Първият вариант е писан през 3 век, а по време на персийско-византийските войни (540-628) текстът е допълнен, за да се съгласува пророчеството с новото време и новите обстоятелства. В него, на планината Кармил, архангел Михаил разкрива пред пророк Илия свършека на света. При това, описанието на бъдещия свят успоредява Откровението на Йоан. Тук описанието на Илиините странствания из небесните селения напомня етиопската версия на „Книга на Енох“. Описанието на Антихрист, който ще покори света и ще преследва народите на Израил преди пришествието на Месия, има общи белези с новоеврейските откровения. - Бел. пр.



**18** „Учениците запитаха...“: Следовниците на Исус задават подобен въпрос и в Матей 24:3; Марк 13:3-4; Лука 21-7.

„Защото където е началото...“: Да се върнеш към началото значи да достигнеш края; сравнете с Евангелие от Тома, притча 49. Сравни също Псалтир на манихеите 155,9-12: „Вие, праведни, ликувайте с мен, защото отново се върнах при моето начало. Получих чистите си одежди, моите ризи, които не овехтяват. Радвах се в тяхната радост, веселих се в тяхното веселие, [добих покой] в техния покой отвека и довека.“ „Тайна книга на Йоан“ II 9,5-8 изказва подобно положение: „И той заговори, възхвали и възвеличи невидимия дух, казвайки: „Заради вас всичко е сътворено, и при вас всичко ще се завърне.“

„който стои пред началото“: Виж притча 16 и бележката относно „ще устоят“.

**19** Честит е онзи, който е бил...“: Сравни, може би, с Йоан 8:58. Лактанций пише в *Divinae Institutiones*<sup>45</sup> 4.8: „Защото ние изрично свидетелстваме, че той (т.е. Христос) е роден два пъти, първо по дух, а после по плът. Защото така е казано при Иеремиа: „Преди да те създам в утробата, аз те познах.“<sup>46</sup> А също и (пак там): „Честит е онзи, който е бил, преди да бъде роден“, което не се е случило с никого друго, освен с Христос.“ Св. Иринеи Лионски, в „Доказателство за апостолската проповед“ 43, предлага следното: „И той отново каза: „Честит е онзи, който е бил, преди да стане човек.“ Притча 19 на Евангелие от Тома може би изобщо не визира Христос в това блаженство. По-скоро, смисълът на притчата би могъл да бъде, че всеки, който е съществувал преди да бъде роден, следва да бъде смятан за честит. Сравни притчата на Исус в Евангелие от Филип<sup>47</sup> от Наг Хамади (А, 10-12: „Честит е онзи, който съществува, преди да бъде роден. Защото онзи, който съществува, е бил и ще бъде.“

„тези камъни“: камъни, които служат, се споменават в Матей 3:9 (Q); Лука 3:8 (Q); в притча 77 от Евангелие от Тома; Авакум 2:11. Виж също Матей 4:3 (Q); Лука 4:3 (Q); 19:40.

„Има в рая пет дървета“: Петте дървета в рая често се споменават в гностическите текстове, обикновено без обяснения или допълнителни уточнения. В Псалтир на манихеите 161,17-29 се казва, че различните качества на живота и смъртта са групирани по пет. Този раздел започва с твърдението: „Защото [пет] са дърветата в рая [...], през лятото и през зимата.“ Относно райските дървета според Книга „Битие“ виж Бит. 2:9.

**20** „то е като синапено зърно...“: притчата за синапеното зърно. Сравни Матей 13:31-23 (Q д); Лука 12:18-19 (Q д); Марк 4:30-32. За иудейски притчи с подобни сравнения виж Иезекиил 17:22-23; Даниил 4:20-21. Джон Доминик Кросан отбелязва в „The Historical Jesus“, pp. 276-79, че синапът тук е или див плевел в полето, или одомашнено растение, чийто растеж обаче трудно може да бъде овладян.

„синапено зърно. <То> е най-малкото“: или „синапено зърно, най-малкото“ (прочит след реконструкцията <es> sobek).

**21** „Те са като малки деца“: В Новия Завет, Евангелието от Тома и други раннохристиянски текстове следовниците на Исус често са сравнявани с деца.

„Те свалят дрехите си“: като се освободят от своите тела, те свалят дрехите си от плът; виж Евангелие от Тома, притча 37. Тук можем да посочим също Иполит Римски, „Опровержение на всички ереси“ 5.8.44:

Защото това, казва той, е „портата небесна“ и това е „домът Господен“, където добрият Бог обитава сам, и в който, казва той, не ще влезе никой, който е нечист, душевно или телесно но този дом се пази единствено за духовното, където те трябва, когато дойдат там, да захвърлят своите одежди и всички да станат женихи, бидейки превърнати в мъже чрез духа на Девата.

„за да им ги върнат обратно и им връщат нивата“: или „за да им оставят това и за да им върнат полето“.

„ако стопанинът на къщата знае, че идва крадец...“: Сравни притча 103 в Евангелие от Тома; Матей 24:43 (Q); Лука 12:39 (Q).

„Когато зърното узрее...“: Сравни Марк 4:29; Иоил 3:13. „със сърп в ръка“: буквално, „със своя сърп в ръката си.“

„Уши който има...“: Тази препоръка да се обърне внимание върху истинския смисъл и правилното тълкуване се среща из цялата раннохристиянска литература.

**22** „Значи ще трябва да влезем в царството като младенци?“. Сравни също толкова наивния въпрос на Никодим, който също е „праведен“ за Исус в Йоан 3:4.

„Когато направите от двете едно...“: Версии на тази притча са известни от множество раннохристиянски документи, сред които Евангелие от египтяните, Второ послание на св. Климент Римски и Мъченичеството на Петър<sup>48</sup>:

<sup>45</sup> Лактанций (240-320) Християнски апологет, сред най-често цитираните в Католическата църква. Неговите *Divinae Institutiones* са написани в характерния за философските опровержения на антихристиянските трактати стил и съставляват първото последователно изложение на християнското свето разбиране. Трудът му е изграден повече върху свидетелства на класически автори, отколкото върху Писанието. - Бел. пр.

<sup>46</sup> Книга на пророк Иеремиа 1:5 - Бел. пр.

<sup>47</sup> Евангелие от Филип - Сборник размисли на богословски етически теми. Датировката на текста е несигурна: от 170/80 до 3 век; напълно вероятен е сирийският (Антиохия?) произход на съчинението. - Бел. пр.

<sup>48</sup> Мъченичеството на Петър - Късна латинска редакция на Мъченичеството на Петър, приписвано на Линии, наследил Петър като римски епископ, но съставено вероятно не преди VI столетие. При него съдържанието не отговаря на

Тогава Касиан каза: „Когато Саломе поиска да узнае, кога нещата, за които питаше, ще бъдат познати, учителят каза: „Това ще стане, когато стъпчеш одеждата на срама, и двете станат едно, а мъжът с жената вече не са нито мъж, нито жена." Главното обаче е, че не намираме тази притча в четирите евангелия, стигнали до нас, а в (Евангелието) от египтяните. (Евангелие от египтяните 5)

Защото когато учителят бе запитан от някого, кога ще дойде неговото царство, той каза: „Това ще стане, когато двете бъдат едно, когато външното стане като вътрешното, а мъжът с жената не ще бъдат нито мъж, нито жена." Ето, двете са едно, когато си казваме истината един на друг, когато една е душата в две тела, без притворство. А с това, че вътрешното трябва да стане като външното, той иска да каже следното: вътрешното е душата, а външното е тялото. Затова, както тялото ви е видимо, направете чрез добри дела и душата си видима. А когато казва, мъжът с жената да не бъдат повече нито мъж, нито жена," той има предвид, че когато братът види сестрата, не ще мисли (изобщо) за нея като за жена, нито тя ще мисли (изобщо) за него като за мъж. Едва когато изпълните тези неща, казва той, царството на Отца ми ще дойде. (Второ послание на св. Климент, 12:2-6)

Като стана дума за това, учителят заговори тайнствено: „До не направите онова, което е от дясно като онова, което е отляво, и онова, което е отляво като онова, което е отдясно, онова което е отгоре като онова, което е отдолу, онова което е подир, като онова, което е преди, не ще познаете царството." (Мъченичество на Петър 9)

В този последен пасаж Петър, разпънат с главата надолу, сравнява положението, което се намира, с онова на първия човек. Филип прокарва сходно сравнение в Деяния на Филип<sup>49</sup> 140, където също се цитира вариант на тази притча. За новозаветно изказване, напомнящо донякъде тази притча вж. Гал. 3:27-28. За двете, ставащи едно, виж притча 4 и бележката върху ставането едно.

„Когато направите мъжа и жената": или „за да направите мъжа и жената".

„образ наместо образа": Сравни гностическия разказ за сътворението в Послание на Петър до Филип<sup>50</sup> 136,5-11 от находката при Наг Хамади: „Той, безочливият, стана високомерен заради възхвалата на силите. Стана съперник (на Бога - бел. ред.) и поиска [да] направи образ наместо [образа] и форма наместо формата."

**23** „Аз ще ви избира, един от хиляда...": Сравни Второзаконие 32:30; Еклизиаст 7:28. Същият израз се среща и в други раннохристиянски текстове; например Пистис София 134: „Спасителят отвърна и рече на Мария: „Казвам ти, един на хиляда ще бъде намерен, и двамина на десет хиляди, за да се завърши тайнството на първото тайнство." Отново срв. Св. Ириней Лионски, „Против ересите" 1.24.6: „Нещо повече, не са много онези, които могат да разберат тези неща, един на хиляда и двамина на десет хиляди." Същият израз се среща и в молитвите на мандеистите<sup>51</sup>, гностиците от долното поречие на Тигър и Ефрат.

„те ще се възправят като един": Виж притчи 4 и 16 и бележките върху ставането едно и устояването.

**24** „Уши който има, нека чуе...": Тази препоръка за обръщане внимание върху истинското тълкуване често се среща в раннохристиянската литература.

„Има светлина": Общо взето, сравни Матей 6:22-23 (Q); Лука 11:34-35 (Q), 36 (Q). Едно подобно обсъждане се среща и в откъслечен пасаж от „Диалог на Спасителя" 8.

„човека от светлина": Може би една игра на двете гръцки думи, значещи „човек" и „светлина", обяснява сливането на тези понятия в „човек от светлина". Тази игра на думи се открива и при Зосим от Панополис във „Върху буквата омега"\* [\*Зосим от Панополис, „божествен", „високо образован", изтъкнат представител на херметизма и алхимизма, взаимовръзката между които разкрива в своите текстове. Живял в Египет ок. 300 сл. Р. Хр. -Бел. пр.]. В гностическите текстове обичайно се поддържа, че божествената искра светлина озарява живота на знаещия.

**25** „Обичай брата си...": Сравни Матей 22:39; Марк 12:31, 33; Лука 10:27; Левит 19:18. В Евангелие от евреите 5 Спасителят казва: „И никога не ликувай, освен когато погледнеш брата си с любов", а Дидахи 2:7 повелява: „Ти трябва да възлюбиш някого повече от душата си."

„душа": или „живот", дори „аз".

**26** „Виждаш пращинката...": Сравни Матей 7:3-5 (Q); Лука 6:41-42 (Q). Във Вавилонския Талмуд<sup>52</sup>. В Аракин 16б, се разказва сходна притча: „Раби Тарфон казваше: „Чудя се, има ли човек в наше време, който да приема съвети? Ако някой му каже: „Махни тресчицата между очите си (или между кучешките си зъби), той ще му отвърне: „Ти пък махни гредата между твоите очи (или твоите кучешки зъби)."

---

историческите факти. - Бел. пр.

<sup>49</sup> Деяния на Филип - Късен текст (4 ти 5 век) претендиращ, че предава странстванията, чудесата и смъртта на апостол Филип, разпънат с главата надолу в Йераполис. - Бел. пр.

<sup>50</sup> Послание на Петър до Филип (вероятно от края на 2 столетие). Такова е названието, а не съдържанието на текста. В повечето от трактата става дума за беседата на апостолите с възкръсналия Христос на Еонската планина. - Бел. пр.

<sup>51</sup> Мандеизъм - религия, възникнала в началото на нашата ера в Месопотамия. Смесица от елементи на християнството, иудаизма, зороастризма и религиите на дребна Вавилония. Тук царството на светлината противостои срещу тъмнината, а светлата сила Манда-д-Хайя олицетворява знанието за живота. Мандеистите приемат св. Йоан Кръстител за пророк, а Христос, Авраам и Мойсей са третириани като лъжепророци. „Гинза" (Съкровищница) е тяхната свещена книга. Днес малочислените последователи на тази религия населяват някои области в Иран и Ирак и са сред последните поддръжници на гностицизма. - Бел. пр.

<sup>52</sup> Талмуд (евр. „Учение", V в. пр. Р. Хр. - V в. сл. Р. Хр.)

**27** „Ако не страните от света...“: Климент Александрийски в „Стромати“ 3.15.99.4, включва в блаженството подобно съдържание: „Онези, които отмахнат от себе си всички грехове заради небесното царство, са блажени: те са, които странят от света.“ Да страниш от света значи да се въздържаш от материалното, което светът предлага; спазването на съботата като събота изглежда означава, че човек следва да почива по наистина смислен начин, и да се освободи от светски грижи. Така, и „Макарий“ Сирийски, когото цитира Елред Бейкър („Псевдомакарий и Евангелие от Тома“, р. 220), се изказва в същия дух: „Тъй като достойната душа, избавяйки се от позора и безчестните помисли, спазва съботата като истинска събота и почива в истински покой... На всички души, които се покоряват и идват, той дарява покой от тези... нечисти помисли... (душите), които спазват съботата наистина като събота.“ Думите „спазвайте съботата като събота“ в притча 27 могат да бъдат схванати също като произтичащи от идиома „спазвайте съботата (според) съботата“, както е в Септуагинта<sup>53</sup>.

**28** „Аз се изправих“: Виж притча 16 и коментара върху „ще устоят“.

„в плът им се явих“: Сравни Йоан 1:14; I Тимотей 3:16; също Притчи 1:20-33 и Варух 3:37, в които откъслечи се говори, че Мъдростта се явява пред хората.

„пияни“: В гностическите и други текстове, невежият и незнаещият често се нарича пиян. Сравни например херметичния текст „Поймандър“<sup>54</sup>, 27: „О, народи, вие, земнородни човеци, които се отдадохте на пиянство, сън и не познахте Бога, опомнете се, сложете край на пиршествата и унеса в немислен сън.“

**29** „Ако плътта... е сътворена...“: Тази притча изразява недоумението от тясната връзка между духа, безсмъртното измерение на човешките същества, и плътта или тялото. Тъй като притчата загатва, че възплътеният дух всъщност може да съществува заради доброто и спасението на тялото, тя напомня притча 7.

**30** „Където са три бога...“: Папирус Оксиринх 1.23-30 е разчетен по следния начин: [Иисус каза]: „Там, където са [три, те са без] Бог, а там, където е само [един], аз казвам, че аз съм с този един. Ако вдигнеш камък, ще ме намериш там. Ако разцепиш дървото - аз пак съм там.“ Изводът на тази притча присъствува, като част от притча 77 в Евангелие от Тома от Наг Хамади.

31 „Пророк...“: Сравни Матей 13:57; Марк 6:4; Лука 4:23-24; Йоан 4:44.

32 „Град...“: Сравни Матей 5:14; 7:24-25 (д); Лука 6:47-48 (р).

33 Което с ушите си чуете...“: Сравни Матей 10:27 (0); Лука 12:3 (0).

„на друго ухо“: Може би това е пример за дитография (т.е. двукратно изписване на една и съща фраза по невнимание), а може би изразът се отнася до ухото на някого друго, или дори до собственото „вътрешно“ ухо. Тук папирусът от Оксиринх 1.41-42 просто пише: „Иисус каза:

„ < Каквото > чуете с ушите си [прогласете ...].“ Климент Александрийски предлага в „Стромати“ 6.15.124.5-6 съвсем езотерично тълкуване на една версия на притчата: „И каквото в ухото си чуете“ - т. е., скрито или в тайнство, защото, образно казано, тези неща се казват на ухо - „прогласете“, казва той, „от покривите“, приемайки с достойнство, предавайки на висок глас и тълкувайки Писанията според канона на истината. Защото нито пророчеството, нито самият Спасител не изричат Божиите тайнства с прости слова, та да бъдат лесно разбирани от обикновените хора; вместо това, Той говори в притчи.“

„Тъй като никой не пали лампа...“: Сравни Матей 5:15 (Q); Лука 11:33 (Q); Марк 4:21; Лука 8:16.

34 „До слепец. . .“: Сравни Матей 15:14 (Q); Лука 6:39 (Q).

35 „не можеш да влезеш...“: Сравни Матей 12:29 (Q); 3:27; Лука 11:21-22 (Q).

36 „Не се грижи...“: Сравни Матей 6:25-33 (Q), 34; Лука 12:22-31 (Q), 32. По начин, донякъде сходен с цитата от Q, Папирус Оксиринх 655.1-17 предлага по-пълнен текст:

[Иисус каза: „Не се грижи] от сутрин [до Вечер и] от [вечер до] сутрин нито [за] [храната], която [ще] ядеш, [нито] за [дрехите], които [ще] носиш. [Ти си много] по-ценен от криновете, дето нито тъчат, нито [предат]. А ти, когато нямаш дреха, какво [ще облечеш]? Кой може да прибави към твоя ръст? Този същият ще ти даде и твоята дреха.“

Гръко-римският автор Епиктет прави подобни наблюдения, в своите „Беседи“ 1.9.9 и 1.14.3, когато съветва философа да бъде поне толкова самодостатъчен, колкото са животните и отбелязва естествения път в развитието на растенията през различните цикли „като по заповед на Бога“.

37 Когато... се съблечете...“: Сравни Евангелие от египтяните 5 (цитирано във връзка с притча 22); св. Иполит Римски, „Опровержение на всички ереси“ 5.8.44 (цитирано по повод на притча 21); Евангелие от Тома, притча 21; особено Псалтир на манихеите 99,26-30; „Притчата (или словото) на Иисус Изкупителя дойде до [мен?, както] следва: „Суетните одежди на тази плът аз съблякох, спасен съм и пречистен; накарах чистите нозе на душата ми уверено върху тях да тъчат; при боговете, облечени в Христа, застанах.“ Този последен текст, подобно на притча 37, съчетава бележките относно събличането и стъпкването.

**38** „Често искахте да слушате...“: Сравни Матей 13:17 (Q); Лука 10:24 (Q); 17:22; Йоан 7:33-36. Версии на тази притча се срещат у св. Иринея Лионски, в Псалтира на манихеите, също в Деяния на Йоан и у св.

<sup>53</sup> Септуагинта - Превод на Стария Завет на гръцки език, за който традицията казва, че е направен от 70 или 72-ма иудейски тълкуватели по молба на Птолемей II. До 3 век сл. Р. Хр., според съвременните учени, е завършен преводът само на Петокнижието, а останалите книги са преведени през следващите два века. -Бел. пр.

<sup>54</sup> Поймандър - Полубожество, което фигурира в първия от 18-те трактата на Corpus Hermeticum. Той е медиатор, както и Хермес Трисмегист, само в най-стария трактат. Египет е страната, в която възниква литературата на херметизма, но впоследствие гръцкият бог Хермес заменя египетския Тот, бога на писмеността, мъдростта, окултното познание. Бел. пр.

Киприан Картагенски:

Аз често съм желал да чуя някоя от тези притчи (или слова - бел. прев.), но нямаше кой да ми ги каже. (св. Иринея Аионски, „Против ересите“ 1.20.2).

Имам нещо да кажа, а няма на кого да го кажа. (Псалтир на манихеите 187,28.29).

Йоан, трябва да има поне един, който да чуе тези неща от мен, защото имам нужда от някого, който иска да слуша. (Деяния на Йоан, 98)

Защото ще дойде време и ще ме търсите, както вие, така и онези, които ще дойдат след вас, за да чуят слово на мъдрост и разбиране, но не ще (ме) намерите, (св. Киприан Картагенски, „Свидетелства...“ 3.29)

„ще ме търсите и не ще ме откриете“: Според Притчи, 1:23-28, Мъдростта говори, но остава нечути, после пък хората, които я търсят, не я намират.

**39** „Фарисеите и Книжниците...“: Сравни Матей 23:13 (Q); Лука 11:52 (Q)

„взеха“: или „получиха“.

„бъдете мъдри като змиите...“: Сравни Матей 10:16; св. Игнатий<sup>55</sup>, Поликарп 2:2: „бъдете хитри като змии във всичко и невинни като гълъба во веки веков.“ Сравнения със змии и гълъби се срещат също в Мидраш Раба, Песен на песните.

**40** „Лоза беше засадена...“: Сравни Матей 15:13; Йоан 15:5-6; Исая 5:1-7. Виж също притчата за плевелите в Евангелие от Тома 57 и Матей 13:24-30, а също притчата за лозата и плевелите в Книга на Тома 144,19-36 (ако слънцето грее лозата и тя върби добре, лозата задушава плевелите; иначе, стопанинът трябва да ги изкорени).

**41** „Онзи, който има...“: Сравни Матей 13:12; Марк 4:24-25; Лука 8:18; Матей 25:29 (Q); Лука 19:26 (Q).

**42** „Бъдете странници“: Тази притча може да се преведе и като: „Бъдете с!штници“; срabнете описанията на с!шта-щи учители и мисионери в раннохристиянската литература. Друг Възможен, но малко Вероятен превод е следният:

„Елате в Живота, като минете в отвъдното“; сравнете употребата на същата дума рагаге като „минавам в отвъдното“ при първата загадка от притча 11 и други изказвания, подобни на този превод, в притча 42 (например в Коринтяни 4:16; Деяния на Йоан 76: „Умри, за да живееш“). **43** „Не ще узнаете...“: Сравни Йоан 14:8-11.

„обичат дървото...“: Сравни Лука 6:43-44 (Q); Матей 7:16а, 16б, (Q), 17,18 (Q), 19-20; 12:33а-б, 33с (Q).

**44** „Който хули...“: Сравни Матей 12:31-32 (Q); Лука 12:10 (Q); Марк 3:28.29.

**45** „Грозде от тръни не се бере...“: Сравни Лука 6:43-45 (Q); Матей 7:1ва, 16в (Q), 17,18 (Q), 19-20; 12:33а-в, 33с (Q), 34а, 34в-35 (Q); Иаков 3:12.

„богатството си“: букв. „своето хранилище“, „поквареното хранилище в сърцето“: буквално, „това покварено хранилище в неговото сърце.“

**46** „От Адам до Йоан Кръстител...“: Сравни Матей 11:11 (Q); Лука 7:28(Q).

„да отвърне“: буквално „отклони“; човек отвръща поглед в знак на почитание или уважение.

**47** „Един слуга също не може да служи на двама господари...“: Сравни Матей 6:24 (Q); Лука 16:13 (Q); 2 Климент 6:1: „И учителят каза: „Никой слуга не може да служи на двама господари.“ За нас ще бъде гибелно, ако искаме да служим и на Бога, и на мамона.“

„Младо вино в стари мехове...“: Сравни Матей 9:17; Марк 2:22; Лука 5:37-39.

„Стара кръпка...“: Сравни Матей 9:16; Марк 2:21; Лука 5:36.

**48** „Ако двама се помирят...“: Сравни Евангелие от Тома, притча 106; Матей 18:19; 17:20в (Q); Лука 17:6б (Q); Матей 21:21; Марк 11:23;

„двама... в един дом“: Виж притча 4 и бележката за ставането едно.

**49** „сами и избрани“: Същото съчетание на тези два термина, използвано за описване на онези, които ще влязат в царството, се среща в „Диалог на Спасителя“<sup>1-2</sup>

„сами“: или „в усамотение“. Виж притча 16 и бележката върху „сами“.

„Защото от него сте дошли...“: Целта, която следва да бъде постигната, съвпада с началото. Виж притча 18 и бележката за това, къде е началото; бележката включва цитат от Псалтир на манихеите 155,9-12 и от Тайна книга на Йоан II 9,5-8.

**50** „Ако ви попитат...“: Тази притча е една от най-явно митологичните в Евангелието от Тома. Много от онова, което се казва тук, е познато от древни описания за живота на душата, особено от гностическите описания (например „Химн за перлата“<sup>56</sup> в Деяния на Тома 108-113). Много особености на тази притча

<sup>55</sup> Игнатий Антиохийски (умира наскоро след 110 сл. Хр.). Християнски светец, църковен отец, мъченик. По време на преследванията в Антиохия, при император Траян, бива осъден да бъде хвърлен на дивите животни и под стража е отведен в Рим. По пътя пише седем послания - за единението на християнските общности в Католическа (вселенска) църква (до жителите на Смирна); дава ценни свидетелства за ранния Християнски епископат (до жителите на Магнезия, Смирна, до св. Поликарп) и показва особена почит към църквата в Рим (до римляните). - Бел. пр.

<sup>56</sup> „Химн за перлата“ - гностически текст; един принц напуска своя небесен дом, за да върне перла, заровена в Египет и пазена от огромна змия. Принцът попада под властта на закланието, което властва над цял Египет (това е гностически символ за илюзията на космичното битие), изгубва спомена за своя произход и за перлата - става духовен невежа. Но родителите му изпращат послание, което да го събуди и да му припомни, кой е той и каква е неговата мисия. Тук и в сходните сказания, змията символизира хаоса. При това, търсенето на перлата често отправя към борбата за

наподобяват мита, представен с повече детайли в Тайна Книга на Йоан. Въпросите и отговорите в притчата също повтарят разказите за небесните сили, разпитващи душата при нейното преминаване през небесните сфери. Според Иринеи Лионски, „Против ересите“ 1.21.5, душата следва да отвърне: „Аз съм рожба на Отца, който предсъществува, нещо повече, рожба в Онзи, който предсъществува... Аз вода потеклото си от Онзи, който предсъществува и пак в онова, което е мое собствено, Откъдето съм дошъл." Тогава, отбелязва св. Иринеи, душата навярно може да избяга от силите.

„светлината се е сътворила...“: Сравни Йоан 1:1-5,9-14.

„установила [се]“: или „устоява“. Относно този мотив за устояването виж притча 16 и бележката върху „устояване“.

„нейни синове“: Сравни Йоан 12:3ва.

„движението и покоят“: Сравни Битие 1:1-2:4а; 6 1:2 духът се движи, 61:28 Живите същества се движат, а в 2:2 Бог се намира в покой. Според „Тайна книга на Йоан“ II 19,22-33; 26- 26-32, неодушевеното тяло на Адам се раздвижва едва тогава, когато демиургът Ялдабаот вдъхва в лицето му дух. Чак тогава душата, сдобила се така със сила, ще бъде способна да намери покой.

**51** „Онова, което търсите, е дошло...“: Новият свят вече е дошъл. Сравни Лука 17:20-21; притча 113 от Евангелие от Тома; Йоан 3:18-19; 5:25; 2 Тимотей 2:17-18. За възкресението като нещо, което вече е станало, сравни трактат върху възкресението<sup>57</sup> от Наг Хамади 49,9-25:

Затова не бъди едностранчив, Регин, нито пък се дръж според плътта заради единството, а избягвай разделенията и оковите; тогава ще се сдобиеш с възкресение. Защото ако онзи, който ще умре, знае за себе си, че ще умре - дори ако прекара много години в този живот, пак ще стигне дотам - защо тогава не погледнеш на себе си като възкръснал и доведен до възкресението?

**52** „Двайсет и четирима пророка...“: 2 Ездр. 14:45 дава числото 24 като брой на книгите в иудейските писания. Може би показателен е фактът, че в книгата „Откровение“ и в други раннохристиянски текстове 24 е броят на небесните старей.

„за теб“: буквално „в теб“.

„Вие не зачетохте живия...“: Августин, в „Срещу един противник на Закона и пророците“ 2.4.14, предлага близка успоредица до тази притча: „Вие отхвърлихте живия, който е пред вас, и говорите нехайно за мъртвите.“ Струва си да отбележим също Деяния на Тома, 170: „След като не вярвате в живия, как искате да повярвате в мъртвия? Но не се бойте. Иисус Христос, в своята велика благодат, постъпва с вас човеколюбиво.“ Сравни също Йоан 5:37-40; 8:52-53.

**53** „Полезно ли е или не обрязването...“: Тази притча критикува ползата от телесното обрязване и препоръчва, вместо него, духовното. Сравни Римл. 2:25-29, а също други пасажии при Павел. Според юдейската традиция, един управител на Юдея веднъж казал на Раби Акива: „Ако той (т.е., Бог) изпитва такова задоволство от обрязването, защо тогава детето не идва на бял свят още от майчината си утроба обрязано?“

**54** „Блажени бедните...“: Сравни Матей 5:3 (Q); Лука 6:20 (Q).

**55** „Който не възненавиди...“: Сравни Матей 10:37-38 (Q); Лука 14:26-27 (Q); Матей 16:24; Марк 8:34; Лука 9:23; Евангелие от Тома притча 101; Псалтир на манихеите 175,25-30: „Аз изоставих баща и майка, брат и сестра; станах странник в Твое име. Поех своя кръст и Те последвах. Аз изоставих плътското заради духовното. Презрях славата на света заради Твоята слава, която не отминава.“ Виж също книга за степените“ 3.5: „Ако човек не се отрече от всичко, което има, не носи своя кръст, не Ме последва и не Ме подражава, той не е достоен за Мен.“

„баща... майка.. братя... сестри... кръст“: буквално „баща си... майка си... братята си... сестрите си... своя кръст“.

**56** „Който е познал света...“: Сравни притча 80; Кефалея на манихеите 120, 31-121,2: „Онези светове, които са [горе] са от душа и дух, но [онези светове, които са] долу са от плът и [от] леш [...]. Затова Той... силите небесни; Той наложи клеймо върху техните тела и върху техните останки, които са в земята...“ Виж също притча 111.

„светът не е достоен за него“: Израз, използван в иудейската литература за възхвала на някого.

**57** „Царството на Отца с...“: притчата за засетите плевели. Сравни Матей 13:24-30. Матей 13:36-43 алегорично тълкува тази притча.

**58** „Честит е онзи, който се е трудил“: „Честит е онзи, който е страдал.“ Ако това е притча за усърдно работилите, както изглежда, трябва да отбележим Притчи 8:34-36

**59** „Гледай Живия...“: Сравни Лука 17:22; Йоан 7:33-36; 8:21; 13:33; Евангелие от Тома, притча 38.

**60** <Той видя>: Тази възстановка успоредява структурата от началото на притча 22. Също така възможно е да се възстанови прочитът на притча 60 като „<Те видяха >“. Всяка от двете възстановки

---

установяване на смислен порядък. Без значение, дали става дума за облагородяването или освобождаването на душата като цел на духовните търсения, перлата е символ на самата душа. Още античността ни е завещала формулата „Тялото е гробница“. Според мандеистите, перлата в бисерната мида алегоризира временното пребиваване на душата в тялото. А пък коптската Кефалея на манихеите сравнява душата с дъждовна капка, която пада в морето и влиза в бисерната мида, за да стане перла. Чрез изпитанието на живота в тялото, душата придобива определеност и индивидуалност. - Бел. пр.

<sup>57</sup> Трактат върху възкресението или „Послание към Регин“ - Текстът е във вида на писмо от учител към ученик (Регин), в което авторът излага разбирането си за възкресението. - Бел. пр.

предполага, че пропуснатите букви в началото на притча 60 са пропуснати поради хаплографска грешка (т.е. непреднамерен пропуск заради сходни букви в контекста;

„като вървеше“: навярно самарянинът, но може би Исус.

„<...> този човек <...> около агнето“: Коптският текст може да бъде буквално преведен: „Този човек е около агнето.“ Но твърде вероятно е ръкописът да е повреден, възможно е прочитът да бъде възстановен по следния начин: „<Защо> този човек < разнася > наоколо агнето?“

„За да го убие и да го изяде...“: Сравни, може би, Псалтир на манихеите 172,13-27: Нуждата обсади любовта, която умря, овцата, привързана [към] дървото, овцата, която пастирът търсеше. Що се отнася до нас [самите], обични мои, нека разделим казаното „Кой е онзи, който изяжда?“ (от „Кой е онзи, който бива изяден?“ - Не (се изморявай, мъдрост, не се предавай, (любов). [Кой] е онзи, който търси? Кой е онзи, който бива търсен? Овцата, привързана към дървото, овцата, която пастирът търсеше. - Не ти. - Ето, има овца, привързана към дървото; ето, има и друго - то изяжда овцата. Ето пастирът, който води към пасището. Той тръгва да търси своята овца. - Не ти. - Любовта, която умря, е овцата, привързана към дървото; пастирът, който я търси, е мъдростта, която разкрива. [Онзи], който изяде овцата, е всепоглъщащият огън, богът на този еон, който води целия свят в заблуда.

В Евангелието от Тома темите за изяждането и бъденето изяждан се срещат също в притчи 7 и 11.

**61** Двама ще почиват върху ложе...“: Сравни Лука 17:34-35 (Q); съпостави и Матей 24:40-41 (Q).

„ложе“: или, „легло“.

„Саломе“: Рядко в Новия завет, по-често в раннохристиянската и гностическата литература, образът на Саломе се явява като жена, следваща Исус. В притча 61 на Евангелието от Тома тя се обявява за негова следовница.

„сякаш си (пратени - бел. ред.) от някого“: буквално, „като от някой“. Смесът на коптския текст е неясен. Той може да бъде разбран като: „сякаш си от някой особен“

„Аз съм онзи, който идва от цялото...“: Сравни Матей 11:27 (Q); Лука 10:22 (Q); Йоан 3:35; 6:37-39; 13:3-4.

„цяло“: или „съединено“.

„<цял>... раздвоен“: Коптският текст, прочетен след корекцията като „<цял>“ (или „съединен“), без корекция може да бъде преведен като „изоставен“. Относно коригирания прочит сравни Климент Александрийски, „Извадки от Теодот“ 36:1-2: Нашите ангели, казват те, наистина бяха създадени в единство, като едно, защото идват от едното. Сега, след като сме разделени, Исус беше кръстен затова, щото неразделеното да може да бъде разделено, докато Той ни съедини с тях в Пълнотата, тъй че ние, многото, които сме станали едно, да се изгубим в Едното, което заради нас бе разделено.“

„изпълнен със светлина“: Сравни Йоан 8:12.

**62** „Аз разкривам моите тайнства...“: Сравни Матей 13:11; Марк 4:11; Лука 8:10. В „Беседи“ (Климентини) 19.20.1 има подобна притча на Исус: „Запази тайнствата за мен и за синовете на моя дом.“ Нейна версия се среща и у Климент Александрийски, „Стромати“, 5.10.63.7: „Моето тайнство е за мен и за синовете на моя дом.“

„Нека лявата ви ръка...“: Сравни Матей 6:3.

**63** „Имало богат човек...“: притчата за богатия глупак. Сравни Лука 12:16121 (Q). Подобен разказ за това, как богатият може да стане прекалено самонадеян, но пак да бъде спокоден от смъртта, има и в Сир. 11:18-19.

**64** „Един човек посрещал гости...“: притчата за гощавката. Сравни Матей 22:1-10 (Q); Лука 14:16-24 (Q).

„Прекупвачи и търговци...“: Сир. 26:27: „Мъчно може търговец да избегне от грешки, а кръчмар не ще се избави от греха.“

**65** „Един [...] човек имал лозе...“: притчата за лозето. Сравни Матей 21:33-41; Марк 12:1-9; Лука 20:9-16.

„Той сигурно не ги е познал“: След корекция, текстът би могъл да бъде прочетен и като: „Може би <те> не са <го> познали.“

**66** „Покажете ми камъка...“: Сравни Псалом 117:22; Матей 21:42; Марк 12:10; Лука 20:17; Деяния на апостолите 4:11; I Петър 2:7.

**67** „Онзи, който знае всичко, но не познава себе си...“: Общо, сравнете Матей 16:26; Марк 8:36; Лука 9:25; особено I Кор. 13:2; Книга на Тома 138,16-18: „Защото който себе си не знае, нищо не знае, но онзи, който е познал себе си, вече е добил знание за дълбините на вселената.“ Така, както е дадена в Евангелието от Тома, притчата навярно предполага обичайното за гностическите текстове разграничение между лишеност и пълнота (на светлината и духа Божи). Да пребиваваш в пълнота е по-важно, отколкото само да имаш знание.

**68** „Честити сте вие, когато сте мразени...“: Сравни Матей 5:10,11 (Q); Лука 6:22 (Q); Евангелие от Тома притча 58 и бележката притча 69.

Паралелите в Евангелията от Матей и Лука (от Q) подсказват превод в деятелен залог на притча 68: „Честити сте вие, когато ви мразят и преследват; не ще намерят място, където не са ви преследвали.“

**69** „Честити са онези, които са били преследвани...“: Сравни притча 58 и бележката; също притча 68 и бележката. Притча 69 уточнява, че мястото на преследване е в нас самите. В „Кой е богатият човек?“ 25, Климент Александрийски твърди, че „най-трудното преследване е вътрешното“, онова от наслади, желаниа и

страсти: „Онзи, който бива преследван, не може да избяга, защото носи врага в себе си навсякъде.“

**70** „Ако изявиш онова, което е в теб...“ Тази притча утвърждава, че спасението е постижимо само когато вътрешният, духовен живот достигне до пълна изява. Срвани евентуално притча 41 и бележката върху „Онзи, който има...“, притча 67.

**71** „Ще разруша [този] дом...“ Срвани Матей 26:61, Марк 14:58; Матей 27:40; Марк 15:29; Деяния 6:14; Йоан 2:19. В тези пасажи се казва, че Исус (в деяние на апостолите архиепископ Стефан) говори за иудейския храм; в Евангелието от Йоан се казва, че Исус говори за Своето тяло като храм.

**77** „Аз съм светлината...“: Срвани Йоан 8:12; Псалтир на манихеите 54,19-30:

Онези странници, с които се смесих, не ме знаят. Те вкусиха моята сладост и поискаха да ме задържат при себе си. Аз станах живот за тях, но те станаха смърт за мен. Аз ги издигнах нагоре, а те ме носеха върху себе си като одежда. Аз съм във всичко, нося небесата, аз съм основата, опора съм на земята, аз съм светлината, която блести и кара душата да ликува. Аз съм животът на света, аз съм млякото във всички дървета, аз съм сладката вода под децата на материята.

**78** „Защо сте дошли...“: Срвани Матей 11:7-8; Лука 7:24-25.

„и като вашите власти? Те са...“: или „вашите управници, които са облечени в меки дрехи и не могат да разберат истината?“

„силните“: или „онези от двора“.

**79** „Честита е утробата, която те е заченала...“: Срвани Лука 11:27-28;

„Блажени онези, които чуха словото на Отца...“: Срвани Йоан 13:17; Иаков 1:25.

„Честита утробата, която не зачена...“: Срвани Лука 23:29; Матей 24:19; Марк 13:17; Лука 21:23; Евангелие от египтяните 3: „Саломе пита с основание: Докога хората ще умират?“... А учителят отвръща предпазливо: „Докато жените раждат.“

**80** „Който е познал света...“: Срвани притча 56 и бележките към нея.

„светът не е достоен за него“: „Израз, използван в иудейската традиция за възхвала към някого.“

**81** „Нека добилият богатство...“: Срвани I Кор. 4:8; Евангелие от Тома притча 110; Диалог със (на?) Спасителя 20: „Нека онзи, [който притежава] власт, се отрече [от нея и се покае].“

**82** „Който е близо до мен...“: Почти идентични версии на тази притча са цитирани от Ориген, от Дидим Слепия и в един арменски текст от манастира „Сан Лазаро“ (този последният текст завършва с фразата „далече от живота“). В „Послание до смирненци“ 4:2, св. Игнатий обсъжда преследването и заключава, че „близо до меча значи близо до Бога; със зверовете значи с Бога.“ Известни са древногръцки поговорки, твърде близко успоредяващи притча 82: „който е близо до Зевс, е близо до мълнията... далече от Зевс, далеч и от мълнията.“

**83-84** „Образите са видими за хората...“: Притчи 83-84 разглеждат въпроси, представени в Битие 1:26-28: сътворяването на човека, същността на образа и подобие, отличаващи сътворения човек. Същите въпроси се обсъждат по подобен начин у Филон Александрийски. В „Алегорично тълкуване на „Битие“, 1.31-32“, той казва за Битие 2:7 следното:

„И създаде Бог човека, вземайки глина от земята, и вдъхна му жизнено дихание и стана човекът жива душа.“ Има два вида човешки същества: едните са небесни, а другите - земни. Небесният вид е създаден по образ Божий и е напълно лишен от тленната и земна субстанция; земният вид пък е изграден от материята, разпръсната наоколо, която той (Мойсей) нарича глина. Значи, той казва, че небесният човек не е оформен, а сътворен по образ Божий, докато земният човек е създание, не потомък на Създателя. Трябва да заключим, че земното човешко същество е дух, който приема тялото, но още не е проникнат от него.

На друго място, в своя трактат „Върху сътворението на света“, 134, Филон описва небесния човек, сътворен по образ Божий, като „идея или вид, или печат, предмет на мисълта, нетелесен, нито мъж, нито жена, нетленен по своето естество.“ В гностическата „Тайна книга на Йоан“ II15, 2-5, демиургът Ялдабаот дори разграничава между образа и подобие, когато казва на своите пълномощници: „Елате да сътворим човешко същество по образ Божий и по наше подобие, та образът на човешкото същество да стане за нас светлина.“ Общо, сравнете също 2 Кор. 3:18; 4:4-6; I Тим. 6:14-16.

„Той (отецът - бел. ред.) ще се разкрие“: или „Тя (светлината - бел. ред.) ще се разкрие.“

**85** „Адам дойде от велика сила...“: друга притча, тълкуваща Битие 1-3. За израза „велика сила“, сравни Деяния на апостолите 8:9-10, отнасящи се до Симон Мага, за когото казвали, че е „Великата сила Божия“. Трактатът „Мисъл на нашата Велика сила“ от Наг Хамади също обсъжда тази „велика сила“, в „Тайна книга на Йоан“ се твърди, че Ялдабаот взема „велика сила“ от майка си, Мъдростта, а 6 сходни магически текстове фразата „велика сила“ се свързва със свръхестествена сила. В трактата „Върху сътворението на света“ 148, Филон Александрийски използва същата гръцка дума за „сила“, която се употребява и в коптския текст на притча 85 в Евангелие от Тома, когато внушава, че „този пръв човек вероятно е имал изключителна сила.“

„[той] не [би вкусил] смърт.“ - за това, как Адам вкусва смъртта, вж. Бит. 3:17-19.

**86** „[Лисиците имат] леговища...“: Срвани Матей 8:2; Лука 9:58; „Макарий“ Сирийски, подобно на Евангелието от Тома, завършва тази фраза с думите: „да положи глава и да отдъхне“. Плутарх, в „Животът на Тиберий Гракх“ 9.4-5, говори по сходен начин за бездомните войници на Италия: Дивите животни, които се скитат из Италия, имат пещера, и за всекиго има бърлога, в която да влезе, докато онези, които се бият и умират за Италия, имат дял от въздуха и светлината и нищо друго; лишени от дом или жилище, те бродят с жените и децата.“

„синът човечески“: или „човешко същество“; буквално, „син на човека“ - общо название за човек (понякога дори за себе си самия), дадено чрез семитски идиом.

**87** „Злочесто е тялото...“: Сравни притча 112; притча 29; „Макарий“ Сирийски, „Беседи“ 1.11:

Проклето да бъде (или позор за) тялото, когато остава призовано към собствената си природа, защото се покварява и умира. Проклето да бъде (или позор за) също душата, ако остане призована само към собствената си природа и се уповава само на собствените си дела, без да има общение с Божия Дух, защото умира, без да бъде сметната достойна за вечния живот на Божеството.

Притча 87 отбелязва, че човек, който основава своето благополучие - телесно и душевно - върху материалния свят, ще остане разочарован. Думите „тези двете“ вероятно се отнасят до двете тела, споменати в първата част на притчата.

**88** „Вестителите и пророците ще дойдат при вас...“: Тази притча навярно обсъжда отношенията със странстващите пророци или с небесните пратеници.

„ще ви дадат вашето. Вие, от своя страна, дайте им каквото имате...“: Сравни евентуално притча 21 (властелите на света получават обратно плътските одежди); „Тайна книга на Йоан“ П 25,33-26,7 (онези, които получават тяло, в крайна сметка срещат душата); Главно учение 32, 16-33,3 (търговците в тела търгуват с тела и души). Обратно, притча 88 от Евангелие от Тома може би просто описва взаимоотношенията между пророци и учители.

**89** „Защо миете...“: Сравни Матей 23:25-26 (д); Лука 11:39-41 (Р). Ви\* също Вавилонски Талмуд, БераКот<sup>1</sup> 51а с неговото предписание чашата да бъде изплакната отвътре и измита отвън; също и Килаим<sup>2</sup>, с неговия Коментар върху законите относно вътрешната и външната страна на различни съдове.

**90** „Елате при мен, защото игото ми е леко...“: Сравни Матей 11:28-30. Сравни също притчата за Мъдростта в Сир. 51:34-35: „Подвийте врат под нейния хомот, и нека душата ви приема наставление: него може наблизко да намерите. Виждате с очите си: аз малко се потрудох, а намерих голямо успокоение.“

„покой“: Виж притча 2 и коментара към нея.

**91** „Кажни ни кой си...“: Сравни Матей 16:1,2-3 (Q); Лука 12:54-56 (Q).

**92** „Търсете и ще намерите“: Сравни притча 94; притча 2 и коментара към нея; Матей 7:7-8 (Q); Лука 11:9-10 (Q).

„Защото преди аз не ви казвах...“: Сравни Йоан 16:4-5,12-15,22-28.

**93** „Не давай святото...“: Сравни Матей 7:6; притчата е цитирана и в Дидахи, а също у Тертулиан, св. Иполит Римски, Епифаний Кипърски и в книга за степените.

„за да не могат... я [...]“: Пасажът е възстановен в няколко възможни варианта, но никой от тях не се оказва убедителен.

**94** „Който търси, ще намери...“: Сравни притча 92; притча 2 и Коментара към нея; Матей 7:7-8 (Q); Лука 11:9-10 (Q).

**95** „Ако имате пари...“: Сравни Матей 5:42; Лука 6:30, 34-35в, 35с; Дидахи 1:5: „Давай всекиму, който те моли, и не искай да ти се връща, защото Отецът иска всекиму да въздава от Своите дарове.“

**96** „Царството на Отца е като [една] жена...“: притчата за маята. Сравни Матей 13:33; Лука 13:20-21.

**97** „Царството на Отца е като жената, която носила [делва], пълна с брашно...“: притчата за делвата с брашно. Тази притча е известна само тук в раннохристиянската литература, макар че „Макарий“ Сирийски разказва подобна история за торба с пясък, който се изсипва през малка дупка.

„вървяла по [един] дълъг път“: или „вървяла по пътя, все още далече“ .

„не забелязала бедата“: или „не разбрала какво да стори“

**98** „Царството на [Отца] е като човек...“: притчата за убиеца. Тази притча също е известна само тук в раннохристиянската литература. Общо, сравнете притча 35; Матей 11:12-13 (Q); Лука 16:16(Q).

„силен човек“: или „някой от двора“, „ще влезе“: или „да е крепка“, „силния“: или „някой от двора“.

**99** „Учениците му казаха: „Майка ти и братята ти...“: Сравни Матей 12:46-50; Марк 3:31-35; Лука 8:19-21;

**100** „Те показаха на Исус златна монета...“: Сравни Матей 22:15-22; Марк 12:13-17; Лука 20:20-26.

**101** „Който не възненавиди...“: Сравни Матей 10:37-38 (Q); Лука 14:26-27 (Q); Евангелие от Тома притча 55.

„[отец] и майка“: буквално „своя [отец] и своята майка.“

„Защото моята майка [...]“: Текстът не може да бъде възстановен със сигурност. Една възможност: „Защото моята майка [ми даде лъжовност]“ [ме излъга?]“ [ме даде на лъжата?]“.

„моята истинска [майка]“: навярно Светият Дух, който се описва като майка на Исус в такива текстове като „Тайна книга на Иаков“, Евангелието от Евреите и Евангелието от Филип. По такъв начин, главоблъсканицата, представена в текста (мразете родителите и обичайте родителите) се разрешава чрез полагане два порядъка на семейството и две майки на Исус.

**102** „Горко вам, фарисеи...“: или „Позор вам, фарисеи,...“ Сравни подобни заявления в Матей 21:13 (Q); Лука 11:52 (Q); виж също Евангелие от Тома, притча 39.

„те са като куче, което спи в яслите на воловете...“: Добре позната тема във фолклорната литература, с успоредици при Езоп и Лукиан. Срв. например, Езоп, Басня 702: „Едно зло куче лежеше в ясла, пълна със сено. Когато воловете идваха да ядат, то не ги пускаше, а заплашително се зъбеше. Тогава воловете му казаха: „Никак не е честно от твоя страна да ни завиждаш заради естествения апетит, от който си лишено. Тъй



като не е твоята природа да ядеш сено, а пък ни пречиш на нас да ядем."

**103** „Блажен е онзи, който знае къде ще влязат крадците...": Сравни притча 21; Матей 24:43 (Q); Лука 12:39 (Q).

**104** Те казаха на Исус: „Ела, нека днес се молим и постим...": Сравни Матей 9:14-15; Марк 2:18-20; Лука 5:33-35; също Евангелие от Назореите, 2.

„Виж, майката на учителя и неговите братя му говорят: „Йоан Кръстител кръщава за опрощение на греховете. Нека отидем при него да ни пръсти." Но той им отвърна: „Какъв грях съм сторил, че да бързам да ме кръщава? Или може би това, което казвам, е невежество."

За подобна критика на иудейското, иудео-християнското спазване на обичаите, вж. Притчи 6; 14; 53 в Евангелието от Тома.

**105** „Който познава Отца и майката...": Тази притча може да се изтълкува като препоръка за незачитане на физическите родители; сравни притчи 55 и 101. „Книга на Тома" 144, 8-10 казва: „Горко вам, които обичате близостта и нечистото общение с жените." Иринеи, в „Против ересите" 1.23.2, предлага друго тълкуване на притчата. Иринеи казва, че спътницата на Симон Маг - Елена, блудница от Тир, била смятана за божията мисъл, която, възплащавайки се в тяло след тяло, става дори блудница, макар че всъщност е „майка на всичко". По подобен начин, митът за душата, както е представен в текста „Тълкуване за душата" от Наг Хамади, обяснява, как душата, озлочестена и осквернена в тялото, изпада в блудство. Ориген предлага още една идея за друго тълкуване на притчата. В „Против Целс" 1.28; 32, той цитира преданието, че Исус е извънбрачно дете на Мария, която „родила дете от войник на име Пантера". От надпис върху надгробен камък знаем, че сидонски стрелец на име Тиберий Юлий Абд Пантера наистина бил разквартируван в Палестина около времето на раждането на Исус. Във връзка с това, сравнете евентуално Йоан 8:41.

**106** „Като направите от двете едно...": За тази притча изобщо, виж притча 48 и бележката към нея. За правенето двете едно, виж притча 4 и бележката върху ставането едно.

**107** „Царството е като пастир...": притчата за изгубената овца. Сравни Матей 18:12-13 (Q); Лука 15:4-7 (Q); виж също Иезекиил 34:15-16. Във Вавилонския Талмуд деветдесет и деветима, които упорстват в нещо, се противопоставят на едного, който е на страната на закона; а в Мидраш Раба от Битие се говори за човек, изоставил единайсет крави, за да открие една крава, отлъчила се от стадото.

**108** „Онзи, който пие от устата ми...": Сравни притча 13; Йоан 4:13-14; 7:37-39; I Кор. 10:1-4; Сир. 24:21 за Мъдростта, която утолява жаждата. В „Одите на Соломон", 30:1,5 се казва, че от устата Господна тече жива вода.

„сам аз ще стана този човек": Обещава се мистично отъждествяване на Исус с неговия следовник.

„скритото...": Сравни притчи 5 и 6, а също бележката за онова, което е скрито.

**109** „Царството е като човека...": притчата за съкровището. За мъдростта като скрито съкровище, сравнете „Притчи", 2:1-5; Сир. 20:30-31. Освен Матей 13:44, избори като Мидраш Раба и Езоп съдържат разкази с успоредици към притча 109:

Раби Симеон бен Йохай учеше: Ако е като човека, наследил земя, която имало купчина тор. Но наследникът бил ленив, и взел, че продал земята на много ниска цена. Онзи, който я купил, отишъл да работи и започнал да копае. Намерил съкровище в купчината и построил с него голям дворец, после започнал да обикаля сред хората, а слугите му го следвали - все от съкровището, което намерил. Като видял това, продалият земята едва не се задавил и казал: „Ах, какво изгубих!" (Мидраш раба, Песен на песните 4.12.1)

Един земеделец, който искал да запознае синовете си със земеделието, ги събрал край смъртното си ложе и им казал: „Синове мои, в едно от лозетата ми има скрито съкровище." След смъртта му те взели плугове и мотики и разкопали всичката земя. Не намерили съкровището, но лозето им се отплатило с многократно по-голяма реколта. Притчата показва, че придобитото с труд е съкровище за човеците. (Езоп, Басня 42)

**110** „Нека намерилият света...": Сравни притча 81. Учението за отричането от света се среща също в Деяния на Павел и Текла; Деяния на Петър и Дванайсетте апостоли" и „Пистис София". Виж също Евангелие от Тома, притча 27 за поста (или въздържанието) от света.

**111** „Небето и земята ще се обърнат...": Няколко иудейски и раннохристиянски паметници описват, как небесата се свиват като книжен свитък: Исая 34:4; Псалом 101:25-27 (древни текстове); Евр. 1:10-12; Откровение 6:13-14.

„Който живее чрез живия...": Сравни Йоан 11:25-26.

„Не каза ли Исус...": Това е отделна притча, но необичайната цитатна формула в началото ѝ може би показва, че това е по-късен коментар, включен в притчата. Сравни притчи 56 и 80.

„За този човек светът не е достоен": Израз в иудейската литература на възхвала към някого.

**112** „Горко на плътта... Горко на душата...": или „Позор за плътта... Позор за душата...": Сравни притча 87; притча 29; „Макарий" Сирийски, Беседи 1.11 (цитирана във връзка с притча 87).

**113** „То не ще дойде, когато го чакат...": Сравни Марк 13:21-23; Матей 24:23-25,26-27; Лука 17:20-22,23-24; Евангелие от Тома притча 3; „Евангелие от Мария 8,11-22.

„Не ще кажат": или „Те няма да кажат (сравни Лука 17:20-21).

„царството на Отца се е разпростряло над земята...": При „Макарий" Сирийски е запазена почти същата притча на Исус: „Божият царство се е разпростряло над земята, а човеците не го виждат."

**114** „Симон Петър им каза: „Мария ще ни изостави (напусне?)...": В гностическата литература Петър

нерядко се противопоставя на Мария с враждебност и женомразна неприязън.

„всяка жена, която мъж стори от себе си...“: Преобразяването на жената в мъж е обсъждано в античната литература (преобразяването на мъжа в жена също се обсъжда в контекста на ритуалната самокастрация при мистериите на Великата Майка и Атис.

Докато семето, казват те, все още не е оформено, то е дете на жената, но когато се оформи, се превръща в мъж и става син на жениха. То вече не е слабо и подвластно на космични (сили), видими и невидими, но, ставайки мъж, става мъжки плод. (Климент Александрийски, „Извадки от Теодот“, 79)

Тленното се въздигна до нетленното, и елементът на женствеността достигна до елемента на мъжествеността. (Първо Откровение на Иаков 41,15-19)

Не се кръщавай със смърт, нито се оставяй в ръцете на онези, които стоят по-долу от теб, вместо на онези, които са по-добри. Бягай от лудостта и оковите на женствеността, избери за себе си спасението на мъжествеността. Не си дошъл [да] страдаш, а по-скоро си дошъл да се избавиш от своите окови. (Зостриан 131, 2-10)

В тези цитати се подсказва, че всички хора на земята, мъже и жени, трябва да претърпят тази метаморфоза. За сходна формулировка на трансформацията, която също се мисли като освобождаваща, но използва половите категории по съвсем различен начин, вж. Притча 22 в Евангелие от Тома.

### **Един прочит на Евангелието от Тома от Харолд Блум**

Популярността на Евангелието на Тома сред американците е още един белег за това, че наистина има „религия на Америка“: лишена от кредо, орфическа, екзалтирана, протогностическа, пост-християнска. За разлика от каноничните евангелия, това на Муда Тома Близнака ни освобождава от разпятието, прави излишно Възкресението и не ни явява Бог, наречен Иисус. Върху този ред (ако това изобщо е някакъв ред) от сентенции не могат да бъдат основани никакви догмати. Ако се обърнете към Евангелие от Тома, ще срещнете един Иисус, който е незащитен и свободен. Никой не би могъл да бъде изгорен или дори осмиван в името на този Иисус, и никой не е бил оскърбен по никой начин, освен навярно онези тесногръди църковници, либерални или консервативни, удостоили с бегъл поглед една винаги толкова изненадваща творба.

Смятам, че първата притча принадлежи не на Иисус, а на неговия брат-близък, който формулира тълкувателното предизвикателство и неговата цена: повече живот в безгранично време. „Царството е вътре във вас и извън вас“ -това винаги е било и е благослов. Марвин Майър е предпазлив, когато трябва да нарече тези тайни притчи гностически, но аз не ще се поколебая да направя от този кратък коментар гностическа проповед, изградена върху текста на Евангелието от Тома. Онова, което ни прави свободни, е познанието, и тайните притчи, записани от Тома, са част от знанието, достъпно за всеки християнин, иудей, хуманист, скептик, или всякакъв друг. Усилието да намериш и да бъдеш намерен е просто усилие, което зачерква невежеството, заменяйки го с гностическото познание, в което ние биваме познавани дори когато се познаваме. Алтернативата е тъкмо онова, което Емерсън и Уолъс Стивънс имат предвид под „нищета“: въображаема пустота или лишеност. Да вярваш, че нещо изобщо „е“, не овъзмездява значи тази „нищета“. Само познанието е лекарството, и такова познание трябва да бъде самопознание. Иисус в Евангелие от Тома ни призовава към познание, не към вярване, защото вярата няма защо да води до мъдрост; този Иисус е по-скоро наставник в мъдростта, странстващ, и афористичен, отколкото възвестител на окончателни истини. Не ще можете да бъдете литургик (служител, свещеник - бел. ред.) на това евангелие, нито пък ще успеете да основате църква върху него. Онзи Иисус, който приканва своите ученици да бъдат странници, е забележително Уитмънов Иисус, и много малко от Евангелието на Тома не би било прието от Емерсън, Торо или Уитмън.

Да видиш онова, което е пред теб, съставлява цялото изкуство на проникновението за Иисус у Тома. Много от тайните притчи са дотам явно автентични, че могат да бъдат тълкувани единствено когато вникнем в онова, което те твърдо отказват да утвърдят. Никой учен никога не ще успее точно да определи, какво е бил или какво е гностицизмът, но неговите отрицания (отрицателни определения -бел. ред.) са осезаеми. За Иисус в Евангелие от Тома нищо не опосредява аз-а. Всичко, което търсим, е вече пред нас, а не извън нас самите. Най-забележително в тези притчи е настойчивото повторение, че всичко вече е открито за вас.

Трябва само да почукате и да влезете. Най-доброто и най-древното във вас изцяло ще откликне на онова, което сами си позволите да видите. Най-дълбокото учение на този гностически Иисус никога не се заявява, а винаги се загатва, при това, загатва се в почти всяка притча. Има във вас светлина, и тази светлина не е част от сътворения свят. Тя не е Адамова. Аз познавам само две убеждения, същностни за gnosis-a: Сътворение и падение са едно и също събитие; най-доброто в нас никога не е било сътворявано, значи не може и да падне. Американската религия, gnosis на нашата вечерна земя, добавя един трети елемент, за да бъде нашата свобода завършена и свършена. Тази сетна искра от предсътворената светлина трябва да бъде сама, или поне насаме с Иисус. Живият Иисус в Евангелието от Тома говори на всички ученици, но в решаващата тринайсета притча той се обръща единствено към Тома и онези три тайни притчи, които изрича пред него, така и не ни се разкриват. Тук трябва да гадаем, понеже тези три отделни притчи са скритата сърцевина на Евангелието от Тома.

Тома придобива знанието за словата, отказвайки се да търси подобие на Иисус. Неговият брат-близък не е като справедлив посланик или пророк, нито прилича на мъдър философ или учител по елинска

мъдрост. В такъв случай, притчите биха осветили естеството на Исус: онова, което той е. Той е толкоз много от светлината, че сам е светлина, но не светлината от небето или онази от небето над небето. Тук отъждествяването следва да бъде със странника или чуждия Бог, не Бога на Мойсей и Адам, а човекобога от бездната, предхождаща сътворението. Но това е само една от трите истини, макар че е достатъчно, заради нея да бъдеш убит с камъни, а после отмъстен от божествения огън. Втората притча трябва да е призивът на онзи непознат Бог към Тома, а третата би следвало да бъде откликът на Тома, неговото осъзнаване, че той е вече в мястото на покоя, сам със своя брат-близък.

Учените все повече твърдят, че определени притчи в Евангелието на Тома са по-близо до хипотетичния текст, отколкото са успоредниците в синоптичните евангелия. Като цяло, те приписват гностическите обертонове в Евангелието от Тома на редактор, може би сирийски аскет от втори век на нашата ера. Аз бих изказал по-различна хипотеза, макар почти да не очаквам, че тя ще бъде добре посрещната от учените. От действителния текст на притчите на историческия Исус не е останало нищо. Вероятно, той е говорил на учениците и спътниците си на арамейски и, ако изключим няколко фрази, пръснати из евангелията, нито една от неговите арамейски притчи не е запазена. Дълго време се питах, как е възможно това, още повече, че християнските учени никога не са били съпричастни на моето учудване. Ако вярвате в божествеността на Исус, не бихте ли искали да съхраните сентенциите, изречени от него на арамейски, след като за вас те са Божиите слова? Обаче онова, което е запазено, са гръцки преводи на неговите слова, не самите арамейски притчи. Дали те не са изгубени, за да бъдат открити един ден в някоя пещера, някъде в Израел? Дали пък изобщо не са записвани, така щото гръцките текстове да се опират само върху спомени? От няколко години задавам тези въпроси на всеки срещнат изследвач на Новия Завет, обаче се натъквам само на слисване. Така или иначе, загадката със сигурност си остава. Арамейският и гръцкият са много различни езици, като нюансите на духовност и мъдрост трудно се предават от единия на другия. Всяко от изказванията на Исус, явни или тайни, следва да се разглеждат в този контекст, което би трябвало да ни внуши известни подозрения относно автентичността дори на най-нормативните измежду тях, независимо дали такива съждения произтичат от вяра или от предполагаемо позитивно научно мислене.

Моят скептицизъм е само преамбюл към хипотезата, че гностичните притчи, с които Евангелието от Тома изобилства, наистина могат да идват от Q, или от някои  $UQ$ , а това ще рече, че в ученията на Исус е имало протогностически елементи. Според мен, Евангелието от Марк е много по-близо до И-автора или Яхбист, отколкото са останалите евангелия; и докато почти не намирам никакви гностически нюанси у Марк или у Яхбист, откривам необичайни моменти, несъвместими с официалното християнство и иудаизма. Моше Идел - големият ревизионистки изследвач на Кабала - ме убеждава, че онова, което изглежда като гностически елементи в Кабала, всъщност идва от една архаична иудейска религия, която е всичко друго освен нормативна, спрямо която онова, което наричаме гностицизъм, може да бъде отзвук или пародия. Самият християнски гностицизъм също може да бъде късна версия на някои от Исусовите учения. Целият гностицизъм, според покойния Йоан Кулиано, е своеобразно творческо неразбиране, погрешно тълкуване или недооценка както на Платон, така също на Библията. Когато наблюдавам организираното, институционализирано християнство, историческо и съвременно, понякога то ми изглежда твърде слаб и погрешен прочит на Исусовите учения. Евангелието от Тома говори, както на мен, така също на много други, иудеи и неиудеи, по начин, по който Матей, Лука и Йоан определено не говорят.

Този екскурс ме връща към моята заявено гностическа проповед върху текста на Евангелието от Тома. Как тайните притчи на Исус ни помагат да постигнем свобода? Какво знание ни дават за онова, кои сме били, какво сме станали, къде сме били, къде сме захвърлени, закъде бързаеме, от какво сме били избавени, Какво Въсщност е раждането и какво е новото раждане? Един странстващ Исус, какъвто е представен книгата на Бъртън Мак „Мит за невинност“, е приет от Марвин Майър като негова визия за Исус в Евангелието от Тома - разбиране, взето съм щастлив да споделя. Мак правилно подчертава, че всеки текст, който имаме относно Исус, е късен; аз бих отишъл малко по-далеч и бих нарекъл тези текстове тревожно „закъснили“. Наистина, връщам се към моя предишен въпрос относно липсата на арамейски текст на Исусовите слова: не е ли изключително скандално, че всички основни текстове на християнството са така изненадващо късни? Евангелието от Марк е поне четирийсет години по-късно от страданията Исусови, които се предполага, че описва, а хипотетичният Q-текст зависи от съединяване на материали от Матей и Лука, може би около седемдесет години след събитието. Мак честно и трезво постулира един Исус, чието житие-битие не се съсредоточава върху разпятието и възкресението, а върху странстванията на един мъдрец-киник. Такъв мъдрец, според моя собствен прочит на Евангелието от Тома, може да бъде възведен към своите корени в една по-ранна версия на иудейската религия, отколкото всяка, която сега признаваме. Тази ранност, като Идел показва, предсеща много от онова, което днес наричаме гностицизъм.

Онова, което ни освобождава, е *gnosis* за което сме били, когато сме пребивавали „в светлината“. Когато сме били в светлината, сме стояли при началото, неизменни, напълно човеци, а чрез това и божествени. Да знаем, кои сме били, значи да се познаем такива, които сега бихме искали да ни познават. Дошли сме на света, преди да дойдем на света; вече сме били и значи никога не сме сътворявани. Но все пак онова, което сме станали, е напълно противно на онова начало, което вече е било и край. Исус в Евангелието от Тома се въздържа да каже колко точно сме потъмнели, но непрекъснато ненатрапчиво загатва, какво сме сега. Ние обитаваме в нищета, ние сме тази нищета, защото нашите мними потребности надхвърлят възможностите на нашето въображение. Този Исус поставя ударението върху нашата невъзприемчивост,

която ни пречи да видим онова, което наистина е от значение. „Невежество“ е преградата, която спира вечно подранилия Иисус и неговото скрито тълкуване на нашето невежество е: закъснялост. Скритият рефрен в тези тайни или тъмни сказания е, че сме заслепени от смазващото усещане, че сме дошли след събитието, нещо повече, дошли сме след себе си самите. Онова, срещу което гностическият Иисус предупреждава, е обратно насочената съзнателност, повтаряното и непреставащо закъснение. Той не идва да възвеличи прочути мъже и нашите предци, били преди нас. Сред хората той хвали само Йоан Кръстител и своя брат, Иаков Праведния. Напълно липсва обичайната носталгия по добродетелите на прародителите. Усещаме навсякъде край себе си внушенията на светлината, невидима за другите, освен за Иисус,

Едно предупреждение срещу насочената в обратна посока съзнателност не е нито платоническо, нито традиционно иудейско и навярно отново ни навежда към една архаична иудейска духовност, чиято сянка би могъл да бъде явният гностицизъм. В Евангелието от Тома се имплицира гностическата омраза към времето. Дали тя е само отмъстително пренебрежение към Платон и към иудейската Библия, или отново намека за една архаична непосредност, която Иисус, като странстващ учител, се опитва да съживи? Моше Идел открива в някои от най-древните извънбиблейски текстове образа, който днес свързваме с херметизма и Кабалата - изначалния Човек, от когото ангелите негодуват и комуто те завидват. Да се премине от този Антропос към Адам значи да се изпадне във времето, чрез едно падение, което е само сътворяването на Адам и неговия свят. Със сигурност, Иисус в Евангелието от Тома не държи на Адам, който „дойде от велика сила и голямо богатство, но той не бе достоен за вас.“

Къде сме били ние, тогава, преди да бъдем Адам? В място преди сътворението, но не извън света. Онова царство, което не виждаме, въпреки това се разпростира над земята. От най-древни времена, традиционният иудаизъм говори за почитането на някое общо място, но Иисус в Евангелието от Тома никъде не съзира нищо, което да е общо място. След като царството е вътре в нас и извън нас, изисква се отново да сберем в едно оста на прозрението и оста на нещата. Тогава камъните ще ни служат, ставайки прозирни за нашето пробудено прозрение. Макар че Евангелието от Тома избягва гностическите термини за пълнота - Плерома и за Космологична пустота - Кенома, техните еквиваленти кръжат из дискурса на странстващия учител, дарен с прозрение. Живият Иисус, никога човекът, разпънат на кръст, нито Бог, който възкръсва, сам е пълнотата на онова място, където някога сме пребивавали. Това определено е една от последиците на Евангелието от Тома - да заличи Иисус от Новия Завет и да ни върне към един по-ранен Иисус. За мен, главната теза на Бъртън Мак изглежда неопровержима: Иисус на църквите се основава върху литературния образ на Иисус, какъвто го композира Марк. Смятам, това успоредява моята теза, от „Книгата на И“, че западното поклонение на Бога -иудейско, християнско, ислямско - е култ не просто към литературен образ, а култ към погрешен литературен образ -повече култ към Бога на редактора Езра, отколкото култ към тайнствения Яхве на автора „И“. Ако Иисус в Евангелието от Тома също трябва да бъде разглеждан като литературен образ, тогава той поне ще бъде истинският литературен образ, подобно Яхве на Адвид и Соломон.

Къде, според Иисус на Тома, сме били захвърлени? В тялото, в света и в нашето преходно пребиваване в този свят, или, обобщено казано: не сме ли били захвърлени във всичко онова, което не сме ние самите? Не бих тълкувал това като призив за аскетично отрицание, след като други притчи в Евангелието от Тома отхвърлят поста, подаванията и всички отделни въздържания. И макар че Иисус на Тома надали е свободомислещ гностик, неговият призив за умъртвяване на мъжкото и женското не е, според моя прочит, бягство от сексуалността изобщо. Не ни се казва, какво ще превърне двете в едно и би следвало да тълкуваме това преобразяване в един съставен род като нещо отвъд поглъщането на женското от мъжкото. Тук всичко е обърнато към образа на жениха, влизаш в брачните чертози, образ, постижим единствено за самотни избраници, елитарни индивиди, превъзможнали в някакъв смисъл половите различия. Но тази самота няма защо да бъде аскеза, тя преповтаря или приближава фигурата на до-адамовия Антропос, човека отпреди падението-в-творението. Тази фигура, независимо дали в древноюдейското умозрение (както показва Идел), в гностицизма, или в Кабала, едва ли е обособена от сексуалното преживяване.

Закъде бързае? Някои от тайните притчи на Иисус внушават, че целта на повечето от нас е самотното влизане в брачните чертози. Каквото и да е бил, или каквото и да е гностицизмът, той очевидно трябва да бъде елитарно явление, дело на интелектуалци, или на интелектуалци, посветени в мистицизма. Евангелието от Тома се обръща само към един изтънчен елит, към способните да познават, които тъкмо чрез познанието могат да прозрат, че онова, което Иисус утвърждава, е напълно видимо пред тях, та дори навсякъде около тях. Този Иисус не е дошъл да поеме греховете на света, или да донесе мир сред хората. Като странник, който отминава, той подтиква своите следовници също да се научат да бъдат странници, да престанат да бързат към мимолетната смърт на земното и суетата, които светът погрешно нарича живот. Тъкмо суетният и забързан свят на смърт-в-живота е онова, от което Иисус в Евангелието от Тома ни избавя. В този Иисус няма забързаност, нито пък апокалиптична напрегнатост. Той не проповядва свършека на времето, а по-скоро една преоценка на времето, като тук и сега на нашето настояще.

Какво всъщност е раждането? Този въпрос, в конкретния контекст, има автентично гностическо ударение, и преминава през всички тайни слова на Иисус. Тук трансценденталната горчивина на притча 79 е напълно уместна:

Една жена от тълпата му каза: „Честита е утробата, която те е заченала и честити са гърдите, които са те открили.“

Той [й] отвърна: „Честити са онези, които чуха словото на Отца и вярно го съхраниха. Защото ще дойдат дни, когато ще кажете: „Честита утробата, която не зачена и честити гърдите, които мляко не дадоха.“

Това е свързано както със загадъчната притча 101, където „истинската“ майка очевидно се разграничава от естествената или действителна майка, така също със стряскащо противоречивата 105-та притча:

Иисус каза: „Който познава Отца и майката, ще го нарекат дете на блудница.“

Тук проблемът е „познава“, понеже следва да бъде познато единствено изначалното „аз“ или искрата в нас, а не нечий „естествен произход“. Както много други наставници в мъдростта, този Иисус също прибегва до риторика, която шокира, за да разчупи предубежденията. Оттук, неговата яростна атака срещу нечий майка и баща имплицитно оправдава своята насилственост, поставяйки под въпрос не толкова майчинството или бащинството, колкото самото раждане. Дори естественото раждане на Иисус все още е причастно към творението - падение, все още се противи срещу новото раждане в духа и в един отец, чието бащинство е само метафора за съвместно обитаване.

Аз основавах тази проповед-коментар върху една прочута гностическа формула на Валентин, макар в Евангелието от Тома да няма валентиниански изказвания. Но Валентиновият речитатив има толкова голяма широта, че чрез него можем да набележим повечето разновидности на гностическата религия. Нейният висш и решаващ въпрос се отнася до това, какво всъщност представлява новото раждане, и доста от тайните притчи на Иисус се обръщат, в крайна сметка, към отговор на този въпрос. Новото раждане съдържа в себе си приобщаване към Тома като споделящ самотата на Иисус, ши като спътник в Иисусовите странствания. В Съединените щати, това едва ли изисква коментар, понеже такава е ситуацията на баптиста, който върви сам с Иисус, независимо дали той или тя е чернокож баптист, умерен баптист от Юга, или пък независим. От деветнайсети век до днес, американският Иисус е много по-близък до странника в Евангелието от Тома, отколкото до разпнатия Иисус на Новия Завет. Дивият Иисус на Тома бива възкресен, без да трябва първо да бъде принесен в жертва - което е парадоксът и на американския Иисус.

Моята гностическа проповед привърши. Кодата е следпроповедно разсъждение върху сродните чуждости на гностицизма и християнството, във всякоя от многобройните му разновидности, пермутации, по-озадачаващи дори от онези на нещото, което Ханс Йонас ни учеше да наричаме гностическа религия. Между Иисус и кое да било християнство властва поне едно поколение мълчание. Има огромна, почти трагическа абсурдност в опита да се преведе този текст обратно на арамейски. Ницше, сам майстор на афоризма, настоява, че писането или поучаването изключително в афоризми е белег за декадентство. Кафка, майстор на афоризма през ХХ-ти век, се обръща към него като към най-отчаяно уместния литературен модус. Сам аз, отдавна един вид иудейски гностик, още си спомням злочастния естетически потрес, който изживях, когато за пръв път прочетох преводи на текстовете от Наг Хамади. Цитираните от ересиолозите отделни фрагменти, особено великолепните откъслечи от Валентин, далеч превъзхождаха всеки от новооткритите текстове, като изключим единствено валентинианското Евангелие на истината. За жалост, античния гностицизъм не е създал друг автор, освен Валентин, достоен за неговите творчески енергии. Иисус, който и да е бил той, и каквото и да е бил, се явява в (Q и Евангелието от Тома като голям майстор на словото в устната традиция. Такова е виждането на Оскар Уайлд за Иисус, а също и онова на ДЖ. Уилсън Найт след Уайлд; аз предпочитам виждането на Уайлд и Уилсън Найт за Иисус пред онова на всички изследвачи на Новия Завет, които не са далеч от това да разрушат свещените истини. Самите свещени истини имат начин да се оказват или лоша литературна критика, или дори принуда, независимо дали открита или забулена.

Но Иисус в Евангелието от Тома не се интересува от принудата, нито някой може да принуждава в негово име. Невинността на гностицизма се състои в неговата свобода от насилие и заблуда - неща, от които историческото християнство не може да бъде обособено. Никой не се кани да основе гностическа църква в Америка, имам предвид, заявено гностическа, която впрочем никога не би била освободена от данъци. Ние, разбира се, имаме множество гностически църкви: мормоните, баптистите от Юга, Божиите събрания, християнска наука, а също повечето други собствено американски деноминации и секти. Тези разновидности на американската религия, както я наричам, са все неволни пародии на gnosis в Евангелието от Тома. Но не бива да възхваляваме или да обвиняваме античния гностицизъм заради неговите модерни аналози. Все пак, несъмнено специфичен е съвременният навик да употребяваме „гносис“ или „гностицизъм“ като термин, оскърбителен за консервативното или институционализирано християнство. Една елитарна религия, гностицизмът почти винаги е бил строго интелектуален феномен, а Иисус в Евангелието от Тома определено е най-интелектуализираната фигура сред всички версии на Иисус през вековете. Този Иисус е привлекателен не само за разума, и все пак неговата риторика изисква определени познавателни усилия, за да бъде извлечен нейният смисъл:

Лъвът, когато човекът го изяжда, е щастлив, защото този лъв става човек. Но злочест е човекът, когато лъвът изяжда, защото човекът лъв става.

Навярно тук имаме работа със скрита отпратка към гностическата фигура на demiургичния неистински творец, понякога изобразяван като лъв, но образната сила на тази сентенция не зависи от езотеричната митология. Независимо дали ще прецените Евангелието от Тома като гностическо в своята насоченост, изправяте се тук пред онова, което е, бих казал, античен хуманизъм, трудно примирим не само с късния иудаизъм, но също така с ранното християнство. Тази трудна за разбиране притча на Иисус противопоставя два начина да станеш човек, единият - благословен, а другият - безчестен. Ако погълнем лъва в себе си, сме

благословени, но ако лъвът пирува с онази наша част, която познава, сме изгубени. Защото царственият лъв в нас не познава нищо друго, освен своята проекция навън като господар на творението, но най-човешкото в нас не е част от творението. Тук е средоточието на афоризмите, които съставляват Евангелието от Тома, средоточие, отиващо обратно до началото, до пълнотата на бездната, предхождаща творението. Именно към това, в моето тълкуване, се отнася и последното отрицание в Евангелието от Тома, което отрицание ние погрешно схващаме просто като призив към аскетизъм:

Симон Петър им каза: „Мария ще ни изостави (напусне?), защото жените не са достойни за живот.“

Иисус каза: „Виж, аз ще я напътствувам, за да я направя мъж, та и тя да стане жив дух, наподобяващ вас, мъжете. Защото всяка жена, която стори от себе си мъж, ще влезе в царството небесно.“

Този ярко образен език лесно може да бъде погрешно разчетен като отдръпване на аскета от природата или женското начало, един прочит, особено порочен в наше време, в нашия живот. Но „животът“ или „живият“ тук значи онова, което е в „живия Иисус“ от пролога към Евангелието от Тома. Този „жив“ Иисус определено не е мъж в буквален, а в метафоричен, смисъл, като метафората принадлежи към гностическата мисъл за изначалната бездна, едновременно наш праотец и наша прамайка. Под повърхността на Евангелието от Тома не прозира учението за мъдростта в сирийското християнство от втори век. Аскетът приема творението, но винаги въз основа на своето отпадане от него, и винаги с надеждата да се върне към него. Това надали е стремежът на Иисус в Евангелието от Тома. Както Уилям Блейк, както Яков Бьоме, този Иисус търси лицето, което е имал преди сътворението на света. Тази великолепна метафора аз заимствам от У. Б. Йейтс, като най-близка до Блейк. Ако търсите същото, то Евангелието от Тома призовава и вас.